

ПУТУЈУЋА ПОЗОРИШТА У СРБИЈИ ОД ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА ДО 1945.

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

ПУТУЈУЋА ПОЗОРИШТА У СРБИЈИ ОД ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА ДО 1945.

Аутор изложбе и каталога:
Александра Милошевић

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ
УСТАНОВА КУЛТУРЕ ОД НАЦИОНАЛНОГ ЗНАЧАЈА

Издаје

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ
УСТАНОВА КУЛТУРЕ ОД НАЦИОНАЛНОГ ЗНАЧАЈА
Господар Јевремова 19
11000 Београд
email: office@mpus.org.rs
www.mpus.org.rs

Главни и одговорни уредник

Момчило Ковачевић, директор

Аутор каталога и изложбе

Александра Милошевић, виши кустос

Језичка редакција

Олга Марковић

Дизајн каталога и обрада фотографија

Милан М. Милошевић

Технички сарадник

Ненад Јанковић

Штампа и повез

Службени гласник
Београд
Тираж 400 примерака
штампање завршено септембра 2014.

Реализацију изложбе и каталога омогућило
Министарство културе и информисања Републике Србије

На насловној страни:

Путујуће позориште Љубомира Рајичића-Чврзе

Путујућа позоришта у Србији су интензивно настајала у другој половини XIX века и имала су велики културно-просветни утицај на развој друштвеног живота. „Пешачке трупе“, „путујућа позоришта“, „летећи театар“, „путујуће дружине“ били су различити називи за удружене заљубљенике у позориште, делом самоуке ствараоце који су, окупљени око најснажније личности међу њима, били самостални у својим чергарским животима ради виших духовних циљева. Зарађујући тек за опстанак, скромну реквизиту и декор, посвећивали су се патриотској и просветитељској улози, освештавали публику у разним крајевима земље приказујући национално књижевно благо кроз позоришну уметност.

УНУТРАШЊА ОРГАНИЗАЦИЈА ПУТУЈУЋИХ ПОЗОРИШТА

Унутрашња организација путујућих позоришта је утицала на њихове уметничке вредности које су највише зависиле од управника, задуженог за спровођење дисциплине, добре организације, избор и увежбавање репертоара, потенцијале ансамбла. Независно од своје концепције и организације рада, неке од њих су епитет „путујуће“ носиле у званичним називима, а неке, захваљујући својим гостовањима, турнејама, наступима из различитих хуманитарних повода. Зато су, по писању тадашње штампе¹ оцењивана и дељена на оне који заслужују да носе имена путујућих позоришних друштава, и оних који то неоправдано присвајају као одлику.

После ослобађања од турске владавине у XIX веку, српска позоришна историја је наставила да се развија у патриотски снажним околностима. Путујућа позоришта су радила под одредбама српских власти, а у неослобођеним крајевима под сумњичењем или прогањањем од стране непријатељских или туђинских власти. Још пре оснивања професионалних позоришта путујуће трупе су изводиле репертоар који је покретао национална осећања и понос своје публике.²

Путујућа позоришта су осниvana на иницијативу најснажније личности која је уједно био оснивач дружине, управник и организатор. Настајала су брзо и с пуно импровизација, што је утицало и на дужину њиховог трајања, најчешће до прве финансијске кризе, сукоба међу глумцима, или чланова ансамбла с управником. Мањи је број путујућих дружина које су опстале дужи низ година, биле солидно и плански организоване, а успешним и добро опремљеним представама имале велики успех и углед код публике широм земље, самим тим и повољније услове за свој опстанак.³

¹ Трговачки гласник, бр. 28, 1896.

² Проф. Зора Живадиновић-Давидовић, „Проблем костима у путујућим позориштима Србије до 1941.“, *Путујуће позоришне дружине у Србија до 1944. године*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993, 144.

³ То су између осталих била путујућа позоришта

Путујућа трупа Драгутина-Гуте Јовановића, Шабац, 1886.

и дружине: Паје Степића, Лазе Поповића, Фотија Иличића, Ђорђа Пелеша, Михаила Димића, Михаила Пешића, Ђуре Протића, Михаила Лазића-Стрица, Светислава Динуловића, Николе-Бате Симића, Миливоја Барбарића, Милоша Хаџи-Динића, Миливоја Стојковића, Михаила-Ере Марковића, Јевте Душановића, Михаила Лазића-Чичка, Душана Топаловића, Димитрија Нишлића, Петра Крстоношића.

Ко су били управници путујућих позоришта, иницијатори ширења позоришне културе у историји српског позоришта? Прву групу су чинили неостварени или слаби глумци који су као управници ауторитативно бивали остварени, са мање или више смисла за организацију (Паја Степић, Ђорђе Пелеш, Фотије Иличић, Михаило Пешић, Михаило Димић, Ђура Протић, Михаило Лазић-Стриц, Михаило Лазић-Чичко, Душан Топаловић, Драгутин Крсмановић, Сима Бунић, Љубомир Рајичић-Чврга, Петар Ђирић и др.). Другу групу су чинили глумци из државних позоришта незадовољни платама, расподелом улога, управом и сл. (Лаза Поповић, Светислав Динуловић, Никола-Бата Симић, Јевта Душановић, Милош Хаџи-Динић, Богобој Руцовић и др.). Постојали су глумци који, иако веома успешни и талентовани, нису успевали да буду у сталним ансамблима професионалних позоришта или да се у њима задрже, тако да су се одлучивали за путујућа позоришта (Димитрије Гинић, Душан Кујунџић). Извесни квалитетни глумци су позивани (Драгутин Јовановић, Михаило-Ере Марковић) или су на сопствену иницијативу (Милица-Сеша Иличићева Биберовићка, Дмитрије Нишлић, Коста Делини) водили путујуће трупе као одлични организатори.

Постојали су управници који су, свесни својих слабијих организаторских, тиме и финансијских могућности и уметничких одлика дружине, упорно, стрпљиво и пожртвовано вршили културну мисију (Исаје Јокић, Антоније Пелагић, Драголјуб-Кеча Симић).

ГЛУМЦИ

У трупама је било глумаца који су стицајем животних околности трпели тежак живот у путујућим позориштима. Ипак, то су били снажни заљубљеници у позориште, поносни, горди чергари којима је било доволно да их опије признање публике. *С обзиром на то да су путујући глумци били испуњени апостолским заносом и неисцрпном енергијом даровитости, они су у свему другом оскудевали, али не и у страсној оданости позоришту и стваралачкој истрајности и пожртвованости.*⁴ У животу који је био мукотрпан, у данима глади, беде и понижења, било је доста младих талентованих глумаца који су после срушеног почетничког заноса, пред тешким животним искушењима, напуштали трупе.

Душан Кујунџић, члан Путујуће дружине Фотија Иличића, је у писму пријатељу Владети Петровићу написао: *Има дана који су тако слатки, које може бити ниси никад доживео, а отет има и таквих горких и очајних да проклињеш и онај час који ти први рече да будеш глумац, али углавном је то да ниси гладан, жедан, без добrog квартира и веша, да пешке магде не идеш, као што се по неким другим управама догађа. Има места у Србији где те сматрају за господина глумца и уметника, где те на рукама носе, а има или пак и таквих где свако пружа прст на тебе (наравно, изузимајући интелигенцију).* Такође, у том писму саветује пријатеља ако се, поред свих упозорења, ипак одлучи да крене у неку трупу, да се приклучи Фотију Иличићу јер финансијски много боље стоји од сиромашног Исаја Јокић. Такође, не сме се дозволити да какве проблематичне и опскурне личности терају занат трбухом за крухом... па срамоте и каљају име уметничко. Име глумац и глумица треба да је часно као име апостола морала, уметности, народног језика и имена.⁵ Код глумаца треба разликовати њихову моралност у свакодневном, реалном животу, и моралност на позорници која се испољава односом према представи и њеним циљевима, према партнерима и својој улози, према публици.

Постојали су и други проблеми у нестабилностима путујућих позоришта јер су глумци имали међусобне сукобе, чак и физичка обрачунавања током проба и представа, прелазили су из једне у другу трупу услед презадужености у неком месту, због могућности за бољим условима живота и рада, као и глумачком афирмацијом у некој од већ признатих трупа. Исто тако су и управници одлазили са целокупним приходом, остављајући чланове у немилости. Тако је Фотије Иличић свом глумцу на питање шта ће сутра играти, духовито рекао: *Чекај док се изјутра преbroјимо, па ако, дај, Боже, који члан оде и, не дај, Боже, који дође, играће се тај и тај комад...*⁶

Привлачност путујућих позоришта је била у томе што су они представљали расаднике будућих талената у професионалним позориштима. Пошто нису постојале

⁴ Др Миленко Мисаиловић, „Проблеми сценске естетике путујућих позоришта”, *Путујуће позориште дружине у Срба до 1944. године*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993, 37.

⁵ Позориште, бр. 14, 1897.

⁶ Боривоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1979, 514.

Ансамбл Српског позоришта „Заједница“

глумачке школе, већина чланова Српског народног позоришта у Новом Саду и Народног позоришта у Београду започела је каријеру у путујућим позориштима. На тај начин су стално постојала струјања на релацији професионална – путујућа позоришта. Добротојећа путујућа позоришта су имала свој матични град и зграду, попут нишког „Синђелића“. Она су непрестано циркулисала по различитим срединама и имала у свом саставу чланове професионалних позоришта – некада су и најистакнутији чланови београдског Народног позоришта често гостовали у путујућим позориштима или су чак мењали свој привилегован положај и статус за слободу путујућих позоришта.

Рад и развој путујућих позоришта је зависио првенствено од њиховог састава – ко је оснивач и каквих је способности за вођење трупе, ко је у глумачком ансамблу (ко су искусни, најстарији чланови, какав је потенцијал), како се подноси живот који подразумева непрестана путовања, колики је степен вештине сналажљивости, савлађивања потешкоћа и сл. Такође, одлазак у путујуће трупе је значило бити одметник од постојећег патријархалног, конзервативног живота. Касније, у време

завршног националног ослобађања и позоришног оживљавања, уобличавања националних вредности и митова, „отићи у глумце“ значило је отићи у хајдуке или хероје јер се успостављало *позориште патриотске хероике која се испољавала и као борбеност позоришне уметности*.⁷

Путујући глумци су у ретким случајевима имали редовне скромне месечне плате. Углавном су били слабо плаћени процентом од целокупног прихода, а који је зависио од вредности самог глумца. Према огласу који је објављен 1901.⁸ поводом ангажмана у путујућем позоришту „Србадија“ Димитрија Нишилића, нудила се плата редитељу од 80 до 100 динара, а глумцима 60, 80 и 100 динара; нешто веће приходе су имали глумци у трупама Ђуре Протића, Петра Ђирића и Косте Делинија. За разлику од њих, једно од најсиромашнији путујућих позоришта које је водио Исаије Јокић, је примало, уместо плаћених улазница, награде од мештана у натури (сир, јаја, кајмак, месо и сл.).

Животи путујућих глумаца су, током дугих година чергарења, били обојени извесном трагиком јер су стварали, умирали и остајали анонимни у позоришној уметности. О њима се ретко, понекад сведено или скоро уопште није писало, осим што су помињане путујуће дружине и њихова гостовања. Глумце су тада познавали мештани, али не и шире јавност. То је била богата и плодоносна културна сетва многобројне плејаде занесењака и труdbenika, који су у свом уметничком позиву надничили, надахнуто стварали, ужivali и патили.⁹ Један део њих је успевао да се ослободи беде, спасавајући живот и налазећи бег од заборава у афирмацији у професионалним позориштима. Одржавали су нас идеали са којима смо бежали из школских клупа или са топлих домаћих огњишта на даске што живот значе. Свет је онда веровао да се хлеб може достојно заслужити само књигом или мотиком, па нас је сматрао дангубама (...). и кад је хтео да нас награди за разоноду коју смо му пружили (...) није нас позивао у куће, него нас је водио у кафане и частио пићем. Алкохол је био највеће искушење путујућих глумаца. (...) Пропадале су у пићу читаве генерације ванредно обдарених глумаца.¹⁰

Путујући глумци: Јован Јеремић и Милутин Џимић (лево), Милева Марковић и Гина Ђорђевић (десно)

⁷ Др Миленко Мисаиловић, *Путујуће позоришне дружине у Србији до 1944. године*, 32.

⁸ *Позориште*, Нови Сад, бр. 7, 1901.

⁹ Боривоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, 519.

¹⁰ Синиша Јанић, „Сећање Боже Николића на Српско народно позориште“, *Српско народно позориште Споменица 1861-1961.*, Нови Сад 1961, 251.

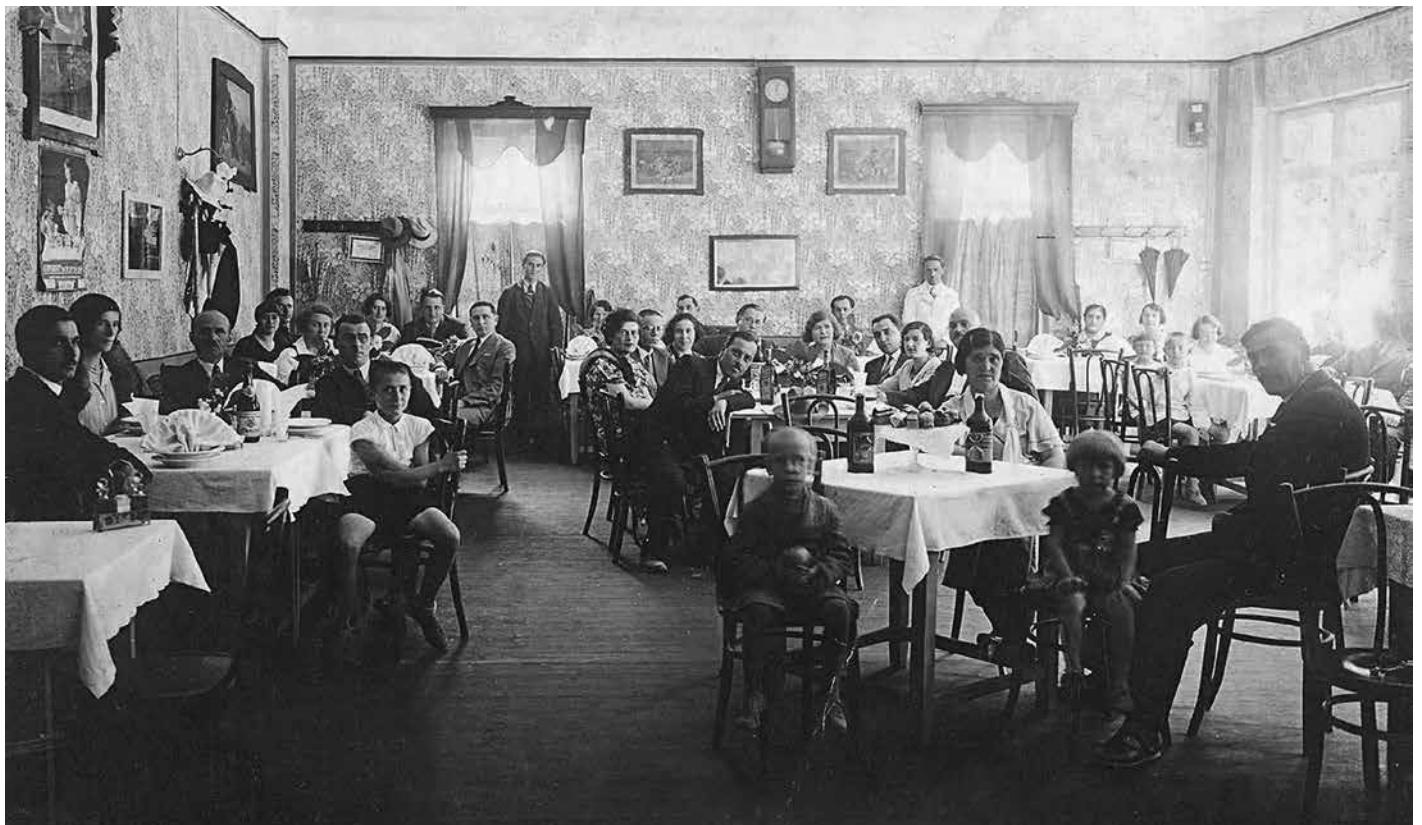
ОДНОС ПАЛАНКЕ ПРЕМА ПУТУЈУЋИМ ПОЗОРИШТИМА

Стеван Сремац је у приповеци „Путујуће позориште“ приказао улазак путујуће дружине Михаила Димића у Власотинце: *На колима су наврх ствари седеле три dame, а друге три и мушки пешачили су поред кола, једна од дама водила је једно мало лепо куче на узици... Душан Животић је исказивао велику бригу према члановима свог позоришта. О свом трошку их је превозио са станице фијакерима, није дозвољавао да сами носе свој пртљаг, водио је рачуна како чланови ансамбла проводе слободно време, отпуштао пијанице, проверавао дугове. Био је неограничен гостодар ситуације у свом позоришту.* Тиме је стварао углед у народу и био је на гласу као управник најозбиљнијег путујућег позоришта.

Културна дешавања у паланкама оглашавана су узвицима „долази позориште“, реченицом која је обећавала излажење у дотад непознате сфере и изазивање до-тле непознатих сфера... а резултат свега је увиђање нових вредности и отварање нових погледа на себе и свет око нас.¹¹ Позориште је узбуркавало животарење и уч-малост у мањим срединама, уносило узбуђење, будило наде, пружало нов поглед на

¹¹ Др Миленко Мисаиловић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 21.

Публика у Србији: кафана у Врању

вредности и отварало нове светове, до тада сведене само на циркусе и вашаре. *Већ сама појава људи у разно-разним оделима и женског света у старомодним хаљинама довољна је реклама за варош да је приспела позоришна дружина.*¹²

Позориште је као чудан свет доносило занос и осећања наспрот храбости да се она искажу без стида у свакодневном животу затворене, патријархалне средине. Таква отвореност према свом унутрашњем и „заробљеном чувству“ била је привилегија свих којих су били слободни од свих поседа сем оних у својој машти. То су били путујући глумци.¹³ Паланка је ограничила своје бивствовање само на свој свет због чега су гостовања путујућих позоришта изазивала дивљење или љубомору према изасланицима нечега што само они могу и смеју¹⁴. Такође, било је ту подељености на средине које су се већ раније сусреле с уметношћу и на оне које до тада нису виделе више од циркуса и вашара. Без обзира на усхићење због боравка трупе путујућих глумаца, постојале су уобичајене навике и устаљени обичаји у варошима који су утицале на њихов рад: представе се нису одржавале у случају породичних слава, сахрана богатијих и виђенијих људи, услед кише, доласка мађионичара или неког филма.

И у свакој вароши (...) се представе нижу једна за другом – читав дефиле позоришне литературе. Завеса се диже и спушта... даске шкрипе, а кулиса се клате и док глумци играју на бини у кујни је права трка и точи се више него икад. Док «интригант» кује своје паклене планове на бини, један из публике наручује пиво, а док «наивка» плаче чује се узвик келнера: – 20 ћевапчића добро печених и лука!¹⁵

УСЛОВИ РАДА

Велики део културног живота XIX века везан је за сале београдских хотела и кафана. У раду путујућих и повлашћених позоришта, биле су популарне „Касина“, „Таково“, „Тетово“ и „Славија“. После пожара и обнове првог хотела „Старо здање“¹⁶ из 1843. које је представљало једно време друго београдско позориште, трупе су ипак гостовале у „Великој пивари“ и „Српској круни“ која није била погодна за извођење представа, као и „Енглеској краљици“ коју је адаптирао Александар Бугарски на иницијативу новосадског одбора.¹⁷ По престанку рада „Српске круне“, улогу је преузела „Грађанска касина“.

Хотел „Касина“¹⁸ је саграђен 1857. и постао је популарно окупљалиште за чиновнике, грађане и конзуле, често мењајући власнике и закупце. Пројектант је непознат¹⁹, али је један од најпознатијих власника био Васа Мијатовић, „безобразни Васа“, по Нушићу најзнатенији закупац и газда, а по Ж. Живановићу честит, омиљен, склон шали.²⁰ На данашњим Теразијама бр. 29 била је смештена кафана „Таково“²¹ која се од 1910. јавља као хотел с пивницом, рестораном првог реда (*Српска и француска кујна, ... Свако вече концертвује дамен-капела...*²²). После Првог светског рата, „Таково“ се појављује као хотел другог реда. Била је окупљалиште политичара и јавних личности, пројектето политичким разговорима и зборовима, а према Браниславу Нушићу, ту је једно време била и глумачка берза²³. Кафана „Тетово“ је саграђена око

¹² Михаило Ковачевић, „Повлашћено-кафанско позориште“, *Путујуће позоришне дружине у Србија до 1944. године*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993, 17.

¹³ Др Миленко Мисаиловић, *Путујуће позоришне дружине у Србија до 1944. године*, 22.

¹⁴ Исто, 21.

¹⁵ Михаило Ковачевић, *Путујуће позоришне дружине у Србија до 1944. године*, 20.

¹⁶ Сала првог хотела „Код Јелена“ из 1843. је представљала једно време друго београдско позориште.

¹⁷ Одмах по завршетку овог посла, Бугарски је одређен за пројектанта зграде Народног позоришта на Тргу Републике.

¹⁸ На месту хотела „Касина“ је раније, око 1840. постојала механа.

¹⁹ Зидана од тврдог материјала, садржи кафну, 4 собе, кухињу и подрум. Постоје записи Јеврема Грујића да су 1858. биле кафана и гостионица и сала за читање. Од 1908. захваљујући Васи Мијатовићу који је реновирао „Касину“, добила је 12 соба, претпоставља се адаптацијом већих соба у мање.

²⁰ Политичка историја, III, 1924, н.д., 36.

²¹ Није била малих димензија, али је саграђена од слабог материјала – осим механе, има и 5 соба, фуруну и подрум. Претпоставља се да је крајем XIX или почетком XX века зграда преправљена, срушена или саграђена испочетка.

Глумци београдског Малог позоришта на читаћој проби комада Чича Мартин Амалин, 1935.

²² Др Дивна Ђурић Замоло, *Хотели и кафане XIX века у Београду*, Музеј града Београда, Београд 1988, 142.

²³ Говорећи о глумачкој берзи, помиње се и Скадарлија двадесетих година прошлог века где се налазила и својеврсна глумачка берза, свраћали путујући глумци, добијале се и губиле улоге, планирале будуће представе. (Т. Њежић, „Боемски дух рођен је из сиромаштва“, Блиц, Београд, 21.05.2007).

²⁴ Уочи Првог светског рата, у време рушења зграде, Општина је откупила већи број зграда заједно са земљиштем у околини Железничке станице да би их порушила и уредила станични трг.

1870. или је почетком XX века власник др Демостен Николајевић, преправио зграду (1909) после чега је постао хотел.²⁴ На месту хотела „Славија“ и простора изнад њега, у XIX веку био је „Симићев мајур“, имање с њивама и ливадама. Ђока Симић га је продао Енглезу Франсису Макензију, тако да је цео крај добио име Енглезовац. Сала хотела „Славија“ имала је важну улогу у културном животу града. Најранији запис датира из 1888. када је одржана добротворна забава, а енглески новинар Вивијен ју је помињао 1896. као један од музик-холова у граду (поред „Булевара“, „Њујорка“ и „Униона“) где се пије кафа и точи пиво уз ноћни програм. Почетком XX века Феликс Каниц је забележио велики број глумаца који одседа на тој локацији и у башти хотела одржавају представе. Такође је забележено гостовање чешког клуба „Лумир“ с певачким и позоришним представама са снажним националним осећањима тог народа. Г. Неквасил, председник друштва „Лумир“ пројектовао је хотел „Славија“. После Првог светског рата када је реновиран, постао је хотел другог реда који је у приземљу имао кафану с патосаним подом, трпезарију и салу за приредбе и забаве, а на првом и другом спрату собе за ноћење које су биле скромно намештене. Сала

Путујуће позорише Михаила Лазића на гостовању у Врњачкој Бањи

је била у дворишном делу, окречена у бело, имала је на средини велики лустер – полијелеј²⁵ и била је налик сцени Народног позоришта с пластично обојеном декорацијом. То је било место окупљања различите публике која је седела за столовима од белих камених плоча и служена пићем током представа.

Међутим, путујућа позоришта су у унутрашњости наступала у неудобним, неприлагођеним просторима за представе, у салама са скученим сценама, најчешће у паланачким кафанама. Љубав паланачког кафеџије према позоришту се огледала у прорачуну како ће распродати велику количину киселог вина што му је преостало.²⁶ Највише користи је било за њихове власнике: представе су се давале уз гласно наручивање пића и хране, занемарујући, нарочито у тим малим срединама, културно-васпитну, историјску, забавну и национално-моралну мисију позоришта. Такво понашање публике није било питање васпитања, колико условности које су власници кафана из учењивачких интереса имали према путујућим позориштима како би их искористили за максималну зараду.

Михаило Бакић, управник „Веселог путујућег позоришта“ је 1912. упутио писмо

²⁵ Висина сале је била око 8 метара са дрвеном кровном конструкцијом. Почетком XX века у реконструкцији унутрашње декорације учествовао је Јован Јанићијевић.

²⁶ Михаило Ковачевић, *Путујуће позоришне дружине у Србији до 1944. године*, 17.

Министарству просвете за помоћ: *Изволите слику. У комаду „За отаџбину“ глумац у главној улози, пред пуном кафаном, умирући на позорници, за време највеће тишине, каже: „Умирем за отаџбину... Тише... умирем... тише...“, а келнер гласно тражи на шуберу: „Двапут кисео купус са зејтином!“²⁷*

²⁷ Др Миленко Мисаиловић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 33.

Смештај чланова путујућих позоришта се одвијао по хијерархији: управник је обично добијао собу у дворишту кафане јер је његова обавеза да чува целокупну позоришну реквизиту, гардеробу и драмска дела. Остали чланови трупе проналацили су смештај који је обично проблематичан за већину, због скучених могућности плаћања: ... газдарица нема ништа од тога што ће, за џабе' да гледа некаквог Грофа Монте Кристо' иако се она слатко наслеђује када тај гроф бега из тамнице, али се одмах и узбиљи, јер се сети да тај исти гроф може да утекне и из њеног стана не плативши кирију²⁸. Међутим, било је и других мерила мештана: у зависности од тога кога извесни глумци, у потрази за смештајем, играју у комаду – постојала су утркивања, с једне стране ко ће угостити глумца који игра Милоша Обилића, односно игнорисање глумца који је играо Вука Бранковића; такође, тумач главног љубавника је имао бонусе код локалног брице из његове љубави према позоришту и добијао бесплатне третмане ради успеха комада; шаптач и главни сплеткарш у комаду уз најбољу клековачу и јефтино месо спријатељују се са порезником од којег добијају „допуну“ за свој већ похабани и оскудни костимски фундус; ту су и „приправници“, залубљеници у позориште који су напустили занате, школу и домове зарад малих улога, намештања кулиса, помоћних и услужних послова за велике звезде путујућих трупа.

Инспирисан путујућим позориштима Стеван Сремац је у приповеци „Путујуће друштво“ приказао живописан портрет кафеције Ћип-Мантे који је чак чистио глумца који га је представљао, а то нико жив у Власотинцу не памти да је ко доживео ту част да буде од Ћип-Манте почашћен. Уосталом, и шта је ту чудно! Ћип-Манта је гледао свој рачун; њему је била милија пуна кафана у којој је он био смешан, него празна у којој је љут и страшен.²⁹

Брз темпо рада је налагао да путујућа позоришта имају по потреби две до три пробе, за нов комад само једну уочи вечерњег извођења, а за већ устаљен репертоар чак ниједну. Било је то време небројених нужности и непојмљиве интуитивне глумачке сналажљивости.³⁰ Јер, нужност брзине живота и оскудица наметале су такву сценску сналажљивост и глумачку маштовитости које су као победничка варнича глумачког сагоревања имала (...) само један циљ – очување представе³¹. Без обзира на услове, скромни декор, костиме и лошу расвету, путујућа позоришта су у игри деловала веома сугестивно на публику и њене емоције.

Представе су се играле уз помоћ супфлера, као охрабрујућег актера представе, скривеног иза сцене или кулиса. Он је био неустрашиви капетан сценске пловидбе по узбурканим неизвесностима на брзину спремане представе³². Супфлер је као упориште целокупног ансамбла путујућег позоришта представљао мотор или компас³³ помоћу којег се остваривала редитељска замисао на сцени.

Примењиван редитељски поступак се заснивао на „форшпиловању“. То подразумева да редитељ – без претходног увођења глумца у текстулану и извођачку си-

²⁸ Михаило Ковачевић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 18.

²⁹ Др Миленко Мисаиловић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 32.

³⁰ Исто, 29.

³¹ Исто.

³² Исто.

³³ Исто, 30.

"Енглеска краљица" (лево), хотел "Славија" (десно)

туацију – одигра оно што глумац подражавајући понавља и усваја као тумачење. Тако се стварала шематизована изражајност која није укључивала драмске функције, већ чисто појављивање тј. представљање на сцени. Дакле, улазак глумца на сцену треба само да га уведе у видно поље гледалаца, као што излазак значи обрнут процес. Кретање на сцени је било без развијеног сценског покрета, информативног карактера³⁴, односно сведено искључиво на физичку радњу. Збијен и тесан сценски простор са слабом расветом изискује да у његовом средишту буду концентрисани ликови, радња и декор у тзв. „турском режији“: на сред сцене која представља собу налази се сто око којег се одиграва читава радња. На тај начин је у пракси путујућих позоришта долазило до хипертрофије сценског центра³⁵ и монокентризма у редитељском поступку.

С обзиром на то да је и публика била део таквог друштвено-политичког миљеа, страствена, бурна, омогућавала је да представа на кафанској сцени није обавезно морала да буде без грешака. Позоришни процес је био састављен од интензивног доживљаја мотива представе, доносећи катарзу и самосвест о националном ослобођењу. Међутим, режија се бавила грађењем унутарњег доживљаја националног тријуфа у извођачима и публици, стављајући у други план спољашњи део инсценације – декор, костиме, расвету и сл. Анализирајући представљање „Зулејке, робиње босанске“ Михаила Димића у Лесковцу (1885), Марислав Радосављевић је најбоље описао типичну сценографију и мизансцен: свака сцена у средишту има личност или предмет ка којем су остали ликови, односи и кретања оријентисани што представља тзв. спољну режију.

Познати глумац Димитрије Гинић је описао гостовање у дворишту сеоске задруге са огромним сточним фондом током пазарног дана. Изнад простора где су биле свиње играо је цар Лазар на склепаној сцени. Постављен је сандук а на њему „престо“ – фотеља којој ноге граниче са ивицама сандука. У жару представе и фотеља и цар Лаза нађу се међу свињама. Публика се смеје, добацује, док се неко не сети да цара Лазу треба спасавати да га свиње не поједу.³⁶

³⁴ Кретање на сцени је било информативно и у смислу да се знало да с десне улазе Турци, а слева Срби.

³⁵ Др Миленко Мисаиловић, *Путујуће позоришне дружине у Србија до 1944. године*, 31.

³⁶ Вера Црвенчанин, *Динуловићи*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 1997, 17.

ЈАВНО МИШЉЕЊЕ О ПУТУЈУЋИМ ПОЗОРИШТИМА

Од краја XIX века све чешће се у штампи, али и сећањима старих глумаца појављују написи који су обележили путујуће трупе као легла неморала која у народу убијају углед позоришне уметности. Још 1897. је писано да се у случају неких путујућих позоришта *не може говорити о лепом и племенитом циљу што га жели постићи право позориште*.³⁷

Општа слика да су путујућа позоришта *састављена из најгорих елемената, из пролетера који су напустили све часне путеве у животу и женскиња којима је поред парчета хлеба потребан и заклон од власти*³⁸ је била претерана. С обзиром на то да је долазила од утицајних личности, попут Бранислава Нушића и Драгомира Јанковића, итекако је преносила тај дух о неморалности путујућих глумаца на однос тадашње патријархалне публике. Прогон и каљање путујућих позоришта је ишло дотле да се, на предлог Бранислава Нушића, тадашњег управника Народног позоришта, укине њихов рад.³⁹ У даљем тексту његовог предлога који је поднео Министарству 1. октобра 1901. инсистирао је да се уместо бројних путујућих позоришта, оснује једно путничко одељење Краљевског позоришта у Београду, по узору на Српско народно позориште у Новом Саду⁴⁰. С друге стране, Драгомир је Јанковић је 1905. говорио о беззначајности постојања путујућих позоришта нарочито истичући проблеме репертоара: лош избор комада и неадекватно представљање домаће драматургије у квалитету и нивоу сценског извођења.

Првенствено, у лошем избору репертоара показан је парадокс укуса публике која више није прихватала Стеријна дела која нису опстала ни на престоничкој сцени, а опет је Шабац показао интересовање да одржи оперетску *стадону*⁴¹. Јанковићев предлог, сличан Нушићевом, јесте филијала Народног позоришта која би широм земље приказивала представе српских и одговарајућих страних аутора, састављена од изабраних чланова Народног позоришта и путујућих дружина, на чијем челу би био управник, такође делегиран из његовог уметничког ансамбла. Престоничко позориште би уступило на коришћење свој фундус – рукописе, декорацију, костиме, реквизите. Међутим, Јанковићево критиковање је ишло у прилог немилости у којој су у његовим очима била путујућа позоришта. Јер, постоје записи да су се неки путујући глумци посебно издвајали у тумачењима Стеријиних јунака, попут Михаила Димића у улогама Кир Јање, Мара Барловац као Фема, Душан Јовановић као Ружичић. У оцени рада путујућих глумаца, ипак се писало једнострano, према ситуацији у држави.

Захтеви Нушића и Јанковића који су подношени Министарству просвете и црквених послова, срећом, били су одбијени.

Јанковић је 1905. тражио да му сва путујућа позоришта доставе податке о раду, броју и друштвеном статусу чланова, репертоару који играју, местима и публици где наступају. Зато је и предлагао да се у оквиру новог закона пропишу правила која би обухватала еснафске чланове.

³⁷ Позориште, бр. 12, 1897.

³⁸ Борivoје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, 515.

³⁹ Једино је изузео нишки „Синђелић“ под условом да потпадне под београдско Народно позориште.

⁴⁰ Српско народно позориште, *кућа многих величана српског позоришта*, је била права путујућа дружина: у периоду од 1861. до 1914. извели су око 630 дела у 60 места. Друштво за СНП је основало трупу ради гостовања по Војводини (1922), Народно позориште Дунавске бановине је формирало секцију за Бачку, Срем и Шумадију (1937), шабачко позориште „Дриносавље“ је гостовало у Србији и Босни (1907).

⁴¹ Борivoје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, 516.

Кафана „Код Јелена“

ЗАКОНСКИ ОКВИР ЗА ПУТУЈУЋА ПОЗОРИШТА

Крајем XIX и почетком XX века дискутовало се о постојању путујућих позоришта, бољој организацији, саставу, социјалној бризи, заштити чланова ансамбала, уметничком квалитету инсценација и избору репертоара, што је једино било могуће ако се ставе у оквире законских одредби. У „Малом журналу“ је 1909. објављен предлог реформе који је, уз критике тренутног стања, захтевао регулисање друштвеног положаја путујућих глумаца и дружина. Због тога су многи инсистирали да се смањи број путујућих позоришта на разумну меру, тако што прво не би примали почетнике и тиме смањили глумачки кадар. Међу боље управнике спадају Михаило Лазић-Чичко, Коста Делини, Душан Топаловић и Љубомир Рајичић-Чврга.

Уследио је предлог Закона о позоришту⁴² који је настао по предлогу Милана Грола (1909) и тадашњег министра Љубомира Стојановића који је именовао комисију⁴³ под председништвом Андре Николића. Пројекат је касније разрађен Уредбом и озакоњен 1911. чему су претходиле преписке са тадашњим министром просвете Јашом Продановићем. Милан Грол је између два мандата у Позоришту, током професорске службе у Другој београдској гимназији, упутио крајем октобра 1910. молбу за стручно усавршавање које би између осталог допринело проучавању и изради пројекта за Уредбу Краљевског Српског народног позоришта. Након одобрења и путовања у Париз, Грол је 31. јануара 1911. послао допис о хитном усвајању Пројекта новог Закона о Народном позоришту.⁴⁴

После паузе од годину дана, на предлог министра просвете г. Јаше Продановића, најпрве треће комисије усвојен је у Народној скупштини...⁴⁵ на 142. састанку 16. маја 1911, а тадашњи дневни лист *Ново време*⁴⁶ преносио је изводе из дебате у Скупштини. Закон је пратила Уредба о Народном позоришту у Београду коју је потписао краљ Петар 15. јуна исте године. Уредба у 152 параграфа разматра уметничке, организационе и материјалне проблеме. Јаша Продановић је 19. јуна 1911. упутио писмо Милану Гролу, подсетивши на најважније задатке Закона и Уредбе – да се залажу за неговање националне културе и националне уметности, декоративне и музичке уметности, чистоте језика, а музички репертоар треба развијати *са постепеним природним развијањем домаћих снага*⁴⁷.

Нови закон о уређењу Народног позоришта донесен 1911. ставља уметничке, финансијске и административне односе у позоришту на нову основу. Добре стране Закона су концизност и утврђивање само основних принципа позоришног уређења: аутономност, усредсређена управа, уметнички и национални задатак, улога у развијању позоришне уметности, награђивања, систем уговора за представљачко особље, положај, категорије, односе свих службеника, начини и висине пензија, прелазна наређења за извршење Закона.

У чл. 3 Народно позориште се обавезује да помаже путујућа и месна позоришта, која се оснивају само уз одобрење Министарства просвете и црквених послова. Овим Законом и Уредбом, чије су основе биле руководеће и у каснијим прописима о позоришту, делимично су покренута и на најбољи могући начин решена многа актуелна позоришна питања тадашње организације, администрације, финансијских

⁴² То је био трећи предлог Закона о позоришту.

⁴³ Комисију су сачињавали: Андра Николић као председник, Павле Маринковић, Драгомир Јанковић, Павле Поповић, Бора Поповић, Риста Одавић, Бранислав Нушић, Милан Грол, Милорад Гавриловић, Петар Крстић и Милутин Чекић.

⁴⁴ Зоран Т. Јовановић, *Позоришно дело Милана Грола*, Матица српска, Нови Сад 2011, 111.

⁴⁵ Милан Грол, „Закон и Уредба о Народном Позоришту“, Позоришни преглед, СКГ, бр. 1, књ. 27, 1. VII 1911, 57.

⁴⁶ *Ново време*, 7. V 1911.

⁴⁷ Боривоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, 408.

расподела, функционисања путујућих позоришта, положаја и функција глумаца и административно-техничких службеника. Током 1912. према Закону из 1911. одобрен је рад неколико повлашћених позоришта са одређеним територијама које ће покривати. Кратак преглед њиховог рада је представљен у Годишњаку Српског Краљевског Народног позоришта под насловом „Повлашћене позоришне путничке дружине“⁴⁸

„Гундулић“ – под управом Љубомира Рајчића и Душана Топаловића био је задужен за источну област са центром у Зајечару, а дружина није радила у периоду од 25. јуна до 27. јула 1912. због рата; „Стерија“ – под управом Душана Крсмановића био је задужен за западну област са средиштем у Ваљеву, наступајући у Шапцу (28. фебруар – 4. јун 1912, 22. октобар 1912 – 5. мај 1913), у Зајечару (до 15. септембра 1912) и Ваљеву (од 20. маја 1913), рад је привремено обустављен током мобилизације и у рату с Бугарима⁴⁹; „Јоаким Вујић“ – под управом Косте Делинија био је задужен за северну област са центром у Пожаревцу, наступајући у Нишу, Јагодини, Паланци, Сmederevju и Азањи, мобилизација је прекинула рад 17. септембра 1913.⁵⁰; „Трифковић“ – под управом Симе Бунића задужен за југоисточну област са центром у Нишу, наступајући у Пожаревцу (јануар 1912), Лесковцу (до маја 1912), Крушевцу (до јуна 1912), Врњцима (до септембра 1912) и „Тоша Јовановић“ – под управом Михаила Лазића задужен за средишњу област са центром у Крагујевцу (1. јануар – 4. март 1912, децембар 1912 – 20. мај 1913), наступајући у Ужицу (до 15. јуна 1912), Крушевцу (до 20. септембра 1912) и у Врњцима (од јуна 1913), давали су представе нередовно због рата и мобилизације⁵¹.

У периоду између два светска рата, министар просвете г. Степан Радић је фебруара 1926. одредио комисију (др Никола Андрић, помоћник Министра Просвете и Милутин Чекић, инспектор) са задатком да поднесе извештај о целокупном стању у државним позориштима и обележи главне путеве могућих реформи. Комисија је поднела извештај *са обимном грађом за расправу позоришног питања* (7. стр). Милутин Чекић је на основу реферата и по наредби министра Радића написао пројекат новог позоришног закона, који је рађен према постојећем Закону о Народном позоришту у Београду из 1911, такође према скици пројекта позоришног закона са конференције свих позоришних управника у Уметничком Одељењу крајем 1925, а узете су у обзир и одредбе закона о чиновницима. Циљ новог закона је да се практичније преуреди административна служба, финансијска управа државних позоришта ради уштеда у буџету и да се боље искористи уметничка делатност позоришних службеника.

Тако је у књизи *Позоришно питање* Милутин Чекић обрадио два кључна питања која образују систем позоришне политике: финансирање и администрације државних позоришта, и уметнички рад у позоришту. Решавајући питање Пензионог фонда, Чекић напомиње да су после Првог светског рата, ступањем на снагу новог закона о чиновницима – глумци заједно са техничким особљем класификовани као државни службеници, што је примљено само у централним професионалним позориштима (Београд, Загреб, Љубљана)⁵². Шта је значио овај закон за положај глумаца? *Морални дефекат овога поступка је очит: јер докле често изврсни уметници у обласним*

⁴⁸ Годишњак Српског Краљевског Народног позоришта 1912-1913, Београд 1913.

⁴⁹ Ј. Стојчевић и Д. Ђорђевић су били на војној дужности у оба рата.

⁵⁰ Управник и чланови М. Димитријевић, М. Јовановић, Марко Маринковић, А. Гавriloviћ, В. Јевтић и М. Лешјанин отишли су на војну дужност, а касније им се придружио и Коча Јовановић.

⁵¹ У рату су на војној дужности били П. Филиповић, П. Христилић, Ј. Срдановић, Р. Савић, С. Колашинић, В. Јевтић, Р. Павићевић и П. Буквић који је био рањен.

⁵² Изузетак је било Српско народно позориште у Новом Саду у којем су глумци разврстани, а потом пензионисани.

позориштима, а по некад и у путујућим, који су били у сталном додиру са народом, препрезентујући достојно позоришну уметност, остају без пензија, дотле слаби глумци, па чак и послужитељи у централним позориштима добијају материјална осигурања по одредбама чиновничког закона.⁵³

Као јавни радници, глумци су били уврштени у виши социјални сталеж као кадар на вишем нивоу, уз редовне финансијске надокнаде, стицање права на државну пензију. С друге стране, онемогућен је прелазак из једног у други ансамбл, нарочито из путујућих и обласних у централна позоришта. Тако је глумац у свом уметничком ангажману спутаван компликованом бирократијом⁵⁴, уместо да се глумачке снаге разменjuју и тиме побољшава уметнички рад различитих позоришта. Глумац је остао ускраћен за свој развој, вођен уметничким инстинктом, публиком и редитељем. До дефинитивног решења позоришног питања – добри и заслужни глумци у обласним и путујућим позориштима треба да буду разврстани и да добију пензију, како би се изједначили са својим колегама у централним позориштима и то ново уређење би се могло отпочети са млађом генерацијом.

Према правилнику о месним и путничким позоришним дружинама⁵⁵ неопходно је да се број повлашћених путујућих дружина смањи, потом стави под руководство способних људи, уз повишене субвенције и организоване градске позоришне одборе.

Милутин Чекић је на крају закључио да је до дефинитивног решења позоришног питања неопходно проширити обим рада централних државних позоришта – давањем представа у градовима садашњих обласних позоришта. У том циљу, Чекић даје предлог организације по следећим тачкама:

- најбољи чланови били би ангажовани као чланови централних позоришта ако би постојала стварна потреба;
- остали би били упућени на обласна и повлашћена путничка позоришта;
- већи део субвенције коју сада добијају обласна позоришта расподелила би се на турнеје, помоћ покрајинским позориштима и повлашћеним путујућим дружинама;

Истицао је да су путничка повлашћена позоришта значајна као народна, због чега их треба финансијски подржати како би се уметнички и морално оснажила. Треба им подићи субвенцију, снабдевети их гардеробом и другим потребама (предложи у претходним тачкама), поставити стручне и способне људе на руководећа места, обележити им територије и одредити програм рада.

На територији Србије у старим границама има три путујућа позоришта, али сва три бедно раде и вегетирају. Једна трупа, добро снабдевена, била би можда доље на територије сва три садашња позоришта, и она би имала средишну тачку у Нишу. (...) У свему, дакле, имали бисмо четири путничка повлашћена позоришта, али тако организована, да би она имала стварног значаја за народ, а представљала би институције, које уметнички значе нешто.⁵⁶

⁵³ Милутин Чекић, Позоришно питање, Нови Сад 1926, 36.

⁵⁴ Компликована администрација изискује сагласност две управе (једна га тражи, друга га пушта), затим Краљев указ преко Министарства Просвете (ако је глумац у главној групи).

⁵⁵ На основу Закона о Народном позоришту у Београду из 1911.

⁵⁶ Милутин Чекић, Позоришно питање, 46-7.

Кафана „Српска круна“

РЕПЕРТОАР

Путујућа позоришта доживљавају пун процват током друге половине XIX века у културно-друштвеном животу нашег народа. Репертоар је представљао, кроз глумачку активност, основно средство путујућих позоришта за постизање циља – освешћивање, покретање духа, васитавање, буђење дремајуће народности.⁵⁷ Као „институција“ допринели су приближавању епских и јуначаких народних песама пре- ображавањем у сценску слику, чиме су глумци постојали нови национални борци. Основни репертоар путујућих позоришта је био одјек репертоара Краљевског српског народног позоришта као тада јединог учвршћеног позоришног центра.

Без обзира на формални статус (градске, путујуће, локалне, повлашћене, дилектантске) дружине су пратиле репертоар народних позоришта што је пружало могућности глумцима из професионалих позоришта да гостују у путујућим. Постојало је „кружење“ глумаца на релацији професионалног и путујућих позоришта – неки су напуштали ансамбл и одлазили у путујућа позоришта, као што су чланови путујућих трупа успевали да добију ангажмане или повремена гостовања у престоничком позоришту. Читав тај процес је утицао на репертоар преузимањем оригиналних, преведених као и позоришних дела домаћих писаца (нека од њих су изведена само у путујућим трупама). Тако је размена професионалних и путујућих позоришта имала двоструки ток: с једне пренос репертоарских оријентација, а с друге утицај и преношење искуства афирмисаних глумаца из престонице. Делатности и стремљења сталних позоришта прожимане су борбеношћу и тенденцијама путујућих позоришта и указивале су и на њихово међусобно надметање.

Путујућа позоришта су водила публику на „путовања“ у историјску прошлост, сусретања са савременим животом или нечemu њима близком чиме су излазили из монотоније свакодневице. Представе путујућих позоришта широм Србије биле су одређене свечаности, и то у оном дивињоовском смислу, према којем драмска свечаност није ништа друго до – одложена, прекинута, спречена друштвена свечаност. Драмска уметност зна да се налази „изван“ конкретне стварности, на њеним руబовима.⁵⁸ У паланкама је постојао тзв. књижевни одбор који су чинили локални каферија, јер он зна који је избор комада погодан за публику, потом брица, порезник и пешадијски капетан, љубитељи позоришта из разних углова. Репертоар је тако зависио и од самог каферије који увек тражи нешто бомбастично.⁵⁹ Ако се представа приказује у пазарни дан, онда је препоручивао „Ивкову славу“.

Недостатак и сведеност података о репертоару (углавном само о популарности комада) онемогућава нам стицање конкретне слике о квалитету, техничким решењима и целокупној инсценирањи. Постоји делимична реконструкција репертоара путујућих позоришта, који је углавном окарактерисан историјским, националним темама, романтично обојеним и патетично писаним. Што се тиче избора репертоара, било је важно усагласити укус публике и финансијски опстанак путујућих позоришта кроз популарни репертоар јефтине романтике, водвиља, мелодрама. Повођење за београдском модом осећа се још у превази француских, тзв. салонских комада и у занемаривању српских... Само је куд и камо више за размишљање што се

⁵⁷ Др Миленко Мисаиловић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 23.

⁵⁸ 57-58. у: Жан Дивињо, *Социологија позоришта* (Колективне сенке), БИГЗ, Београд 1978.

⁵⁹ Михаило Ковачевић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 17.

Београдско „Мало“ позориште: ансамбл представе Код Белог коња, 1931.

„Пријатељ из Лиона“ радије гледа у Пожези од Стерије, него што је тако у Београду.⁶⁰ Репертоар није увек могао да се изведе на одговарајући начин према захтевима комада, јер није био применљив у условима рада путујућих позоришта. Зато се прибегавало драматизацијама и адаптацијама које су често диктиране тзв. тржиштем. Ипак, осим наведених путоказа, репертоар је ишао и самосталним стваралаштвом: поједина дела су прво изведена у путујућим трупама, настајала под пером управника и појединача у нужди да се покажу и сасвим нови ствараоци. Та дела су често била у складу извођачког потенцијала, наменски писана или драматизована, уз задовољавање укуса публике одређених средина. Оригиналне комаде и драматизације писали су и чланови Народног позоришта у Београду – Илија Станојевић, Милош Цветић, Веља Миљковић и др. Та дела остала су на маргинама интересовања књижевних и позоришних историчара и, углавном, потцењивана, паља су у заборав. (...) а управо тај репертоар даје драгоценна сазнања о уметничком профилу сваког одређеног путујућег позоришта у одређеним фазама његове делатности.⁶¹ Због популарности одређених комада које су уводила путујућа, званична народна позоришта су их убрајала у свој редован репертоар.

⁶⁰ Драгомир Јанковић, „Наша путничка позоришна друштва“, СКГ, св. 12, 1905.

⁶¹ Др Рашко Јовановић, „Домаћи драмски репертоар српских путујућих позоришта“, Путујуће позоришне дружине у Србија до 1944. године, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993, 59.

Неки историчари су делили репертоар путујућих позоришта на:

1. Српскоисторијски – драме националног карактера, историјске трагедије, проткане предањима, легендама и митовима увек са херојском визијом света.⁶² Јован Стерија Поповић, Јован Суботић, Лаза Костић, Матија Бан, Јован Драгашевић, Никола I Петровић, Милорад Шапчанин, Ђура Јакшић и др.

2. Драме „шалњивог карактера“ – комедије француских и немачких писаца, углавном са београдског репертоара. Предност коришћења постојећег репертоара је био у томе што су се дела са београдске сцене добијала бесплатно под условом да су позоришта која су их изводила имала статус повлашћених путујућих дружина. Од домаћих дела, најчешће су извођена дела Јована Стерије Поповића, Милована Глишића, Бранислава Нушића, Косте Трифковића и Стевана Сремца.

3. Трећи ток су чинили „комади из народног живота с певањем“ – популарна дела која су била и финансијски исплатива, јер су била близка и неуком делу публике који је тек формирао свој укус. Најтипичнији пример је био Илија Округић Сремац са својим делима „Саћурица и шубара“, „Шокица“, затим „Ђидо“, „Хајдук Станко“ и др.

Посматрајући домаћу драмски књижевност, извођени су следећи писци и различитим интензитетом:

Јован С. Поповић (нарочито су на репертоару „Кир-Јања“, „Покондирена тиква“, „Лажа и паралажа“, „Зла жена“, „Београд некад и сад“, као и драме „Бој на Косову“, а ређе „Хајдуци“, „Смрт Стефана Дечанског“, „Скендербег“), Матија Бан (ретко се изводи, понекад „Мејрима“, „Српске Цвети“, „Добрила и Миленко“), Јован Драгашевић („Хајдук Вељко“), Јован Суботић (најпопуларнији „Милош Обилић“, потом „Крст и круна“, „Немања“ и ређе „Херцег Владислав“).

Нове генерације драматичара појављују се у време када дела претходника већ нестaju и са репертоара Народног позоришта. Од 1880. у путујућим трупама изводе се: „Прибислав и Божана“, „Отмица“, „Краљ Вукашин“, „Монолог“, „Јаквинта“ и „За веру и слободу“ Драгутина Ј. Илића; „Максим Црнојевић“ и „Гордана“ Лазе Костића; „Станоје Главаш“ и „Јелисавета“ Ђуре Јакшића (ретко).

Репертоар почиње да бива преплављен делима Бранислава Нушића (од последње деценије XIX века „Обичан човек“, „Народни посланик“, „Свет“ и „Сумњиво лице“, а почетком XX века „Кнез Иво од Семберије“ – најчешће „Хаџи Loја“ и „Под старост“); мање је заступљен Коста Трифковић с „Избирачицом“ и једночинкама; Милош Цветић „Немања“ и „Тодор од Сталаћа“ – најчешће, а ређе „Душан“ и „Карађорђе“ (сва дела су осим „Карађорђа“ извођена на сцени Народног позоришта). Дела дугогодишњег драматурга Народног позоришта Милована Глишића су била веома присутна, после београдских премијера 1883, а на репертоарима путујућих позоришта дела „Подвале“ и „Два цванцика“.

Преокрет у репертоару од краја XIX века до почетка Првог светског рата направио је „Ђидо“ Јанка Веселиновића и Драгомира Брзака после премијере 1892. на београдској позорници. Тада су га и путујућа позоришта увела у редован репертоар с великим успехом. То је утрло пут комадима с певањем, нарочито у фолклорном руху и тону, који су у путујућим позориштима извођени у упрошћеним аранжман-

нима, импровизованим и редукованим ансамблима. После београдских премијера уследили су: „Краљевић Марко и Арапин“ Веље Мильковића, „Потера“ (комад из народног живота с певањем) Јанка Веселиновића и Илије Станојевића, „Ивкова слава“ Веље Мильковића по Стевану Сремцу као и драматизација Драгомира Брзака, „Зона Замфирова“, „Суђаје“ (с музиком Јосифа Маринковића), „Девојачка клетва“ (на музику Даворина Јенка) – драмолети Љубинка Петровића.

Од првих почетака у српском позоришту тридесетих година XIX века музика је била присутна од најскромнијих до најкомплекснијих видова. Нотна заоставштина Јосифа Шлезингера⁶³ нам пружа драгоцену сведочанства. До оснивања професионалних позоришта у Новом Саду и Београду музички елемент је био већ усвојен део представа кроз позоришну праксу путујућих позоришта и амбициознији него у новооснованим позориштима.⁶⁴ Репертоар са музичким елементима је доносио боље приходе, али се због штедње занемаривало побољшање његовог извођачког квалитета. Међутим, подаци су оскудни по питању музичког дела представа, подједанко као и сачуван музички материјал. Музика је као елемент имала масован, далекосежни одјек и временом утицала на формирање укуса публике. Колико је делотворан

⁶³ Први капелмајстор Српске књажеске банде.

⁶⁴ Шабачко позориште „Дриносавље“ је имало сарадњу са певачким друштвом, без информација о решавању музичких елемената на гостовањима. Шабачко певачко друштво је учествовало при гостовању других дружина – на пример Петра Ђирића која је изводила и оперете. Између два светска рата у Шапцу ради позориште „Заједница“ које је стално имало комаде с певањем. У оквиру певачког друштва „Занатлија“ основана је позоришна секција која је успешно радила тридесетак година.

Мима Предојевић (лево), Дујам Биљуш и Славка Животић на гостовању београдског „Малог позоришта“ у Новом Саду, 1936.

био одсјај гостовања великане српске сцене у представама путујућих дружина на развој позоришне културе и укуса код Срба, толико је деценцијама недопустиво низак ниво музике на гостовањима путујућих дружина.⁶⁵ Путујућа позоришта међу својим члановима нису имала стручњака који би био одговорно задужен за музички део представа, због чега су за алтернативе коришћене импровизације, помоћ локалних оркестара и певачких друштава.

Комади с певањем из народног живота и наше историје су били једноставнији за извођење ако су имали добrog певача. Тако су песме временом постала познате публици и олакшавале су локалним оркестрима и свирачима да се прилагоде и укључе. Текстови позоришних песама су објављивани од стране разних издавача, али без нотних записа што је значило да је музика свима била позната. На пример браћа Поповић из Новог Сада објављивала су песме самостално или у оквиру неке збирке. У „Јавору“ 1893. (11-12, 387) сазнајemo да је у „Лири“ са 1600 песама објављено и позоришних. Са дозволом управе Краљевског народног позоришта шаптач Д. Л. је издао позоришну лиру са 800 позоришних песама са репертоара, чак и енглеске писане ћирилицом. За поједине песме могу се добити и ноте за један, два гласа или баш и целе партитуре.⁶⁶ На прелазу из једног у други век, на сцену Народног позоришта су ступили школовани композитори (Ј. Маринковић, П. Крстић, Ст. Бинички, касније С. Христић) који су утицали на побољшање извођења музичких представа а то се директно одразило на путујућа позоришта. Међутим, она су и даље ипак највише зависила од стања на теренима. Начин на који се тада писало о музичи у комадима је био доста оскудан, попут напомене да је Зорка Тодосићка била душа оперете⁶⁷, да су француске шансоне успешно изведене а и комад „Ваљевска подвала“ је у представу увео локалне Цигане.

Нове теме и модерније драме крећу почетком XX века када највише популарности стиче Иво Војновић, посебно његово дело „Смрт Мајке Југовића“. После праизведбе 1906. у Народном позоришту постаје део редовног репертоара путујућих позоришта. „Лазарево васкрсење“ из 1913. није имало тако снажан одјек у Народном позоришту, али је било на репертоару путујућих дружина. Управо појава Војновићевих дела омогућила је сусрет глумцима српских позоришта са симболистичко-експресионистичком драматургијом (...) јер је (...) заснована на народној традицији и (...) сировости савремености.⁶⁸ Такође, популарани су „Голгота“ Миливоја Предића, „Коштана“ Боре Станковића и „Зулумћар“ Светозара Ђоровића, „Хасанагиница“ Алексе Шантића. Нека од најбољих дела су имала одјек у путујућим позориштима што говори о њиховом развоју и напретку, иако нису били професионалног карактера. Предност домаћег репертоара је био у интерференцији енергије человека епохе и енергије глуме са сцене.⁶⁹ Поред популарности дела „Кнез Иво од Семберије“, „Хаџи Лоја“, Бранислав Нушић је почетком века у Политици објављивао хумористичке фельтоне из београдског живота под псевдонимом Бен Акиба⁷⁰ који су били толико популарни, да су неки били и драматизовани и извођени на сценама путујућих позоришта. Глумци су говорили да је Нушић „хранитељ“ професионалних и путујућих позоришта.

Комедије су утицале на развијање, пречишаћавање „нерва за комично“ што нам је пружало изванредне и врсне комичаре који су касније мањом бивали чланови

⁶⁵ Мирка Павловић, „Репертоар српских позоришних дружина и музика“, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993, 157.

⁶⁶ Исто, 155.

⁶⁷ Исто, 157.

⁶⁸ Др Рашко Јовановић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 60.

⁶⁹ Исто, 61.

⁷⁰ Бранислав Нушић је 1907. од тих објављених чланака издао књигу под истим псевдонимом.

ансамбала београдског Народног позоришта и нишког „Синђелића“. Популарни су орфеумски скечеви познатог комичара Ђорђа Бабића који је са својом трупом самостално обилазио градове и села, писао оригиналне текстове, импровизације уз понеку музичку пратњу. У сценском изражaju, путујући глумци су спајали романтизам комада и романтичарски патос.

Бранислав Нушић је 1903. у време одласка за управника Српског народног позоришта покушао да оснује своју путујућу дружину. Напушта посао начелника Продуктивно-политичког одељења Министарства иностраних дела и шаље молбу Андрији Николићу, министру иностраних дела с предлогом да се оснује позориште које ћу под својим именом и лично ја водити кроз Босну, Ерцеговину, Далмацију, Хрватску и Славонију⁷¹, уз литературни репертоар који Српско народно позориште још у тим крајевима није представио. Мада је молба одобрена, извесна сума новца је била недовољна да се оствари идеја о Нушићевом вођству путујућег позоришта. Двадесет година касније, док је током 1923. био на позицији начелника Уметничког одељења Министарства просвете, обратио се молбом министру с предлогом да се путујућа позоришта прошире изван граница земље, условно речено, тако што би се нашој

⁷¹ Драгољуб Влатковић, „Нушић и путујућа позоришта“, Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993, 66.

браћи у западним земљама Европе приказивало наше позориште. У том циљу би се, како каже, морала образовати једна угледна позоришна трупа која би, солидно и озбиљно припремљена, кренула на један турне у словенске земље, Чехословачку и Польску⁷² што би омогућило приказивање наше позоришне уметности и нашег народног живота. Нушић је посебно био подстакнут предлогом главног редитеља Художественог театра г. Качалова, да наше позориште гостује у Москви. Тиме би били покривени летњи месеци у већим местима и давало би се по пет представа, а ансамбл би чинило тридесет чланова – дводесет представљача и осам певача. Међутим, та идеја није успале да буде остварена јер су тражени трошкови били двоструко већи. Ми смо толико немарни, толико зличиначки индиферентни према тим великим интересима наше нације ... да није чудо што се, као резултат те наше немарности, на Западу постепено али систематски кристализује мишљење: да смо инфириорно словенско племе.⁷³

Дела инспирисана путујућим позориштима (Стеван Сремац „Путујуће друштво“, Радоје Домановић „Позориште у паланци“, Драгомир Брзак путопис „У комисији“) настала су из фелтонских материјала као извориште социјалне, психолошке и културолошке студије о времену и бремену путујућих позоришта.⁷⁴ Милосав Мирковић карактерише „Путујуће друштво“, као рељефни манускрипт нашег путујућег позоришта.⁷⁵ Стеван Сремац нема у виду онај смех, који ствара раздражљивост мрачног расположења, ни онај лаки и лаковерни смех који служи за пуку разоноду, (...) већ који излеће из ње зато што је на његовом дну, затомљено, узбуркано њего-во врело, које приморава да отворено иступи оно што би промакло и без чије природне моћи ништавност и празнина живота не би тако уплашиле человека.⁷⁶ Радоје Домановић приказује паланачки менталитет и њихове путујуће трупе, описујући извођење комада „Бој на Косову“: сатиричним речником исмева и моралну улогу путујућег глумца – назови глумац Гаврило Ивић окупља паланчане да оснују дилетантско позориште. Драгомир Брзак у путопису „У комисији“ описује сцену када је као путописац одсео у конаку општинске куће у околини Крушевца у којој га препознаје једини писмени службеник Стева Т. бивши путујући глумац. Брзак приповеда о занесењаку грађанских врлина и театарског дара, који ће убрзо постати члан Народног позоришта у Београду, који је путујућим српским „шилманима“ изгледао олимпијски далеко и магнетски привлачно.⁷⁷ Такође, постоје и књиге сећања из пера некадашњих чланова путујућих позоришта: за Милосава Мирковића је књига Душана Животића више од успомена, заправо конфратерска сторија о глумачкој ребелији и господству изнад граница, категорија и жанрова. И рецептура. Он је господски снажна стваралачка личност, чудесно пун енергије које има за више од једног человека, прошао је пут од ђачких рецитала до професионалних режија у Нишу. Како се тада говорило, он је био „шилман“, актјор“ уромантичарском распону улога и реалистичкој интерпретацији. Истовремено је имао дијапазон најразличитијих улога, од Шекспировог Шајлока, преко Калче у „Ивковој слави“, Ремона у мелодрами „Госпођа Икс“, потом, Полонија, Квазимода, Тартифа. Ипак, увео је у наше позориште домаће јунаке – бећаре, чорбаџије, шерете, дангубе и битанге, бунџије...⁷⁸

⁷² Исто, 67.

⁷³ Део из Нушићве молбе министру у: Драгољуб Влатковић, „Нушић и путујућа позоришта“, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993, 68.

⁷⁴ Милосав Мирковић, „Путујући глумци у делима Стевана Сремца, Радоје Домановића и Драгомира Брзака“, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993, 107.

⁷⁵ Приповетка је инспирисана гостовањем трупе Михаила Димића и његовом веома популарном драмом у пет чинова „Зулејка, робиња босанска“.

⁷⁶ Милосав Мирковић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 108.

⁷⁷ Исто, 109.

⁷⁸ Исто, 110.

ПУБЛИКА И РЕПЕРТОАР

Важна улога путујућих позоришта се огледала у преображавању патријархалне културе слушања⁷⁹ у новију сложенију културу гледања. Публика је пратила представе са наивним ишчекивањем и богатим доживљавањем⁸⁰ без обзира на квалитет извођачког нивоа, везивала се за глумце и поистовећивали их с улогама које су тумачили. Уз то је национални репертоар имао двоструку и значајну улогу за публику – стваралачку, с једне стране, и израз личних судбина, с друге стране. На сцени се приказивала жестока битка између Црногораца и Турака. У партеру, испод галерије, стајао је један крупан Црногорец. Он је битку нервожно посматрао, дисао тешко и кришио прсте руке, као задржавао се да и он не полети у тај импровизовани бој на позорници. Када се битка жестоко развила, он се устреми да прескаче редове на којима је седела публика, „Чекај, братац, да ти сад покажем...“ Затим исука јатаган, па полети као смущен. Јест, али тада паде завеса пред његовим очима, и то спасе глумце који су играли Турке – од „велике опасности“ несумњиво.⁸¹

Постојала је обострана жеђ за позориштем код публике и трупе, снажна емотивна уживљавања у сценска дешавања, иако су се изводила у стварности крчме. У оваквом поистовећивању глумаца с улогама које су тумачили, огледа се дејство митова и легенди на карактеристике тадашње публике, односно њихове духовне освешћености.

⁷⁹ Мисли се на епске гусларске песме.

⁸⁰ Др Миленко Мисаиловић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 26.

⁸¹ Боривоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта (1833-1936)*, Ниш 1936, 69. у: *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993, 23.

СЦЕНОГРАФИЈА, КОСТИМИ И ТЕХНИЧКА ОПРЕМА У ПРЕДСТАВАМА

Сценографија, костими и техничка опрема представљали су проблеме путујућих позоришта због набављања и честих путовања. Исаје Јокић, управник „Пешачког путујућег позоришта“⁸² је, заједно са својим ансамблом, на леђима носио цео фундус своје трупе. Дотрајале и похабане кулисе често крпљене и премазиване, ипак су вожиле за озбиљан капитал путујућих позоришта. Често се дешавало да је цео фундус путујућих позоришта залог за неплаћену собу, храну, пиће, тако да су се довијали на разне начине да спасу „гардеробу“ – неку пелерину, рецимо, која је употребљавана у разне сврхе, и приватне и сценске, неко одело које се, према потреби, малало у разне боје док није доспело до црне, граничне боје сценске трансформације, и томе слично.⁸³

- ⁸² Звали су га и Апостолско пешачко позориште.
- ⁸³ Вера Црвенчанин, *Динуловићи*, 14.
- Збиља, господине директоре, рече „Рода“, љубавник, како ће бити са том сеобом? Сутра је последња представа. Па све и да падне која пара, не би „турком ручка осолила“ а камо ли нас све искутила!
 - Беж'те, децо, куда знате! – рече директор.
 - Ја сам свој кофер већ испразнио, сваки дан по мало па под капут – рече Миша – и заковоа га изнутра за патос.
 - А што за патос? Ја сам у свој метну цигље.
 - Не ваља! Цигља не ваља! Пробао сам ја и то кад сам био код Јокића, па су ме ухватили. Цигља клопара. Боље је заковати за патос.
 - Да, ђавольску матер, кад код мене и нема патоса. Земљица црна.
 - Куда ћемо отићи одавде ићи, господин-директоре?
 - Не знам ни сам!
 - У даль!
 - Добро! Ја ћу ноћас „изнети своју душу“ и запалити! – рече један почетник.
 - Можете, рече директор, и тако немате улоге. А кога нападне газдарица, не шаљите је мени на врат. Изговорите се, како ћете се изговорити?
 - Казао кафеција, да ће задржати декорације за кацу купуса, што су му појели глумци! каже опет Миша.
 - Слепац један! – виче директор. Ко му је крив, што је оставио кацу купуса – у гардероби!
 - Тако је! каже Кеча.
 - Био га чувати! Не оставља се купус козама да га оне чувају!⁸⁴

КОСТИМОГРАФИЈА

Појам костимографије у време оснивања путујућих позоришта код нас није постојао. Тај сегмент позоришне представе се огледао само кроз најнеопходнију потребу да се обезбеди одговарајућа гардероба за лик који се тумачи. Дискутабилно је шта је под тим подразумевао сам глумац пошто је сам себи био костимограф. Када

⁸⁴ „Просветни надничари“ – црте из живота „лећећих“ позоришних друштава, Нови Сад 1907, стр. 66-67.

Централа за хумор на Калемегдану, сцена из представе *Минут после десет*, први чин, 1943.

се нема гардеробе, нема смисла ни давати такав комад. Больје је играти и Стеријину „Злу жену“ и прекрстити је као „Укроћену горопад“ него давати „Пут око земље“ без гардеробе и декорације.⁸⁵

Олакшавајућа околност су били комади из народног живота за које су глумци користили свакодневну гардеробу. Ипак, сиромаштво живота путујућих позоришта је постављало услове више него захтеви комада, тако да су се ликови тумачили у ономе што је свако понаособ поседовао или, уз срећне околности, позамљивао или добијао на поклон од мештана.

Вечерас се, рецимо играла историја: Краљевић Марко и Арапин, а у каквом оделу? Позајмили одело од бозаџије: у место шалвара зашили доле сукње, покупили сабље од жандара, и то сад све треба да представља историју. А што је Симица за рекви-зиту, у место буздовану, натакао роткву на штап... и кад је Краљевић Марко мало завитлао буздованом, оде ротква у први ред, па посред чела оног господина. «Овамо, господине, тај буздован да га оједемо!»⁸⁶

Међутим, поред ове опште слике, добро организоване трупе су функционисале

⁸⁵ Проф. Зора Живадиновић-Давидовић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 144.

⁸⁶ Др Миленко Мисаиловић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 24.

другачије – одговорност је била на члановима ансамбла који су у великим сандуцима и сами носили и бринули о чувању и допуњавању личних фундуза костима и реквизита.

Имућнија путујућа позоришта су највероватније куповала костиме у иностранству, откупљивала од грађана и имала своје кројаче. Глумац и управник Сима Бунић је био познат по сналажљивости, нарочито, како су говорили, по изоштренијем уму услед неких невоља, тако да је куповао материјале за костиме, шио их код кројача или сам уз помоћ калфе.⁸⁷

Без обзира којој су групи припадала, путујућа позоришта су увек имала проблеме у историјској тачности костима у представама из наше даље прошлости као што су „Милош Обилић“, „Смрт Мајке Југовића“, „Зидање Раванице“, „Наход“ и сл. Исти проблем је тада постојао и у професионалним позориштима због недовољног познавања историјског костима. О гостовању Српског народног позоришта у Београду 1867. је забележено да ће одборник Бан у договору са редитељем набавити потребну гардеробу и све што је неопходно (класичне, историјске, народне, савремене) углавном из Беча и Пеште, а део ће се шити у Београду. Један од најпознатијих и најдуготрајнијих институција које су снабдевале Народно позориште су били аустријски атељеи за позориште, костим и декорацију.

До оснивања Народног позоришта у Београду, како је у својој студији навела др Олга Милановић, основан је фундус позоришних костима у којем је највећи проблем представљала набавка европских одела, док су српска зајмљена од народа, а друга шивена. Тек је осамдесетих година XIX века тежња за историјском прецизношћу у инсценацијама променила такође однос према обнови и набавци тог дела фундуза. Као резултат рада наших првих архитеката – истраживача, настали су први атласи с цртежима одеће из наших манастира и црквених књига моравске школе, који су се нашли у позоришту 1886, а на основу којих су се реализовали костими с несумњивом историјском тачношћу.⁸⁸ Такође, један од проблема била је неразвијена свест позоришне критике у оцењивању ликовности представа.

Пре и после 1918. костим је више помињан дескриптивним пригодним језиком који није одражавао никакве карактеристике, а још мање критичарске осврте на декор и костим. Та марка времена у уметности никде нема тако пуну и тако осенчenu пластику као на позорници; али, исто тако, она никде нема пролазнију вредност. Док у роману она живи вечним животом неограничене фантазије читаочеве... На позорници њене линије и њене боје зависе од многих услова. Средства декоративна и техничка на позорници несавршена су и све оно што надживи доба у коме је поникла, може да захвали само сликару и глумцу.⁸⁹ Миленко Мисаиловић је у књизи „Драматургија костимографије“⁹⁰ истакао значај костима као сложен део позоришне уметности на много дубљим основама и значењима него што су то показивала путујућа позоришта. Костим представља скуп симбола, значења, психолошких одлика о локалним обележјима, друштвеним статусима и пореклу.

⁸⁷ Драгомир Т. Поповић, „Глума“, св. 5, март 1922.

⁸⁸ Др Олга Милановић у: Проф. Зора Живадиновић-Давидовић, „Проблем костима у путујућим позориштима Србије до 1941.“, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993, 145.

⁸⁹ Проф. Зора Живадиновић-Давидовић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 146.

⁹⁰ Исто.

Путујуће позориште Светозара Цветковића: завршна сцена из комада *Јованча Мераклија* Д. Цветковића, на импровизованој сцени на селу, 1938.

ДЕКОР

Декор је решаван површно уз велике импровизације, тек толико да се публици да наговештај о месту збивања. Највиши ступањ оствареног декора је када публика, на основу старе, истрошене кулисе, може да разазна да ли је у питању екстеријер или ентеријер као место дешавања радње. Јер, сви простори су били шематизовани и упрошћени, тако да је заправо свако из публике на основу сопствене проницљивости надограђивао декорски наговештај места збивања. Кулисе су биле вишенаменске – с једне стране је била „намалана“ шума (енглески парк, брдовити предео, некада Африка, руска степа, село), а с друге прозор, орман или салон за све салоне овог света и за све комаде⁹¹. Тако је видно поље, простор без атмосфере и психолошке карактеризације. Сима Бунић је сам израђивао и декор, фарбао га, осликавао, прекрајао према потребама трупе. Богдан Поповић⁹² је у предавању о глумачкој вештини (1897) указивао на беживотни шематизам, и имитацију која убија животност и убељивост.⁹³ Један четвероугао док је само четвероугао, он није

⁹¹ Михаило Ковачевић, *Путујуће позоришне дружине у Србију до 1944. године*, 17.

⁹² Богдан Поповић (1863-1944), књижевни критичар и естетичар.

⁹³ Др Миленко Мисаиловић, *Путујуће позоришне дружине у Србију до 1944. године*, 34.

Путујуће позориште Драгутина Крсмановића, 1911-1913.

⁹⁴ Богдан Поповић, „Естетички списи”, СКЗ, Београд 1963, 156.

ништа или може бити све: може бити табла, може бити марама, може бити горња површина стола; тек када га попуните знаће се да ли је једно или друго, или треће.⁹⁴

ПУБЛИКА И ЛИКОВНА ОПРЕМА ПРЕДСТАВЕ

Публика је учествовала у представама позајмљивањем реквизита и одеће, што је имало и додатну естетску улогу. Пуно је питања у разматрању односа публике и њихових позајмљених предмета – како су их они посматрали из публике, да ли им је ометала перцепцију представе чињеница да виде нешто од својих личних ствари, да ли је било зависи међу онима који нису на тај начин учествовали у изградњи декора или костима и да ли је њихова супериорност утолико била већа.

Из овога следи да овакав начин рада путујућих позоришта поставља многа питања на која се не могу дати поузданни одговори јер нема никаквих докумената који би могли да их поткрепе. Те нужности су биле условљене економским, политчким,

друштвеним стварима које су са модерне тачке гледишта деловале као авангардне тенденције⁹⁵ које су се појавиле спонтано, из стваралачких побуда или једноставно из немогућности избора.

У односу на принудне услове наших путујућих позоришта, оскудица у којој су живели им је донела с ове временске дистанце епитет авангардних позоришта. Јер, по Готовском, одрицање декора и костима, музике, расвете и шминке (маски), сценских ефеката – све оно што је оскудевало у путујућим трупама – утицало је на истицање глумачке вештине – развијена телесна и гласовна акција и реакција глумца као откривалачког људског бића – суштина је позоришта које непрекидно треба да истражује себе, да би остајало верно себи и својим специфичностима⁹⁶.

Током Првог светског рата, Милан Грол који је у то време, према акту Генералног конзулатата Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца премештен, одлуком Министарског савета из Женеве у Париз на обављање дужности „везе са штампом“ до краја јула 1919.⁹⁷ показивао је доста бриге и о путујућим позориштима и глумцима.⁹⁸ *Можете ли помоћи што глумцима који су у тежем плажају? Ја сам у очајном положају због молби које нисам у стању да задовољим. Свет наш неће да разуме да сам ја само посредник, а да други решавају. За путујуће глумце који су се благовремено јавили прошле године успео сам.*⁹⁹ Током августа 1918.¹⁰⁰ Грол је писао о ранијим апелима

⁹⁵ Др Миленко Мисаиловић, *Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године*, 40.

⁹⁶ Исто, 37.

⁹⁷ Зоран Т. Јовановић, *Позоришно дело Милана Грола*, 150.

⁹⁸ Писма из заоставштине Милана Грола (Музеј позоришне уметности Србије) које је у својој књизи објавио Зоран Т. Јовановић, *Позоришно дело Милана Грола*, Матица српска, Нови Сад 2011.

⁹⁹ Женева, 8. мај 1918, Зоран Т. Јовановић, *Позоришно дело Милана Грола*, Матица српска, Нови Сад 2011, 146.

¹⁰⁰ Женева, 8. август 1918.

Вера Бунић и Олга Мештеровић у представи *Морал госпође Дулске Габријеле Запольске,,Синђелић"*, 1912.

које је безуспешно упућивао да се путујућим глумцима призна оно што су редовно уживали – за Грбића и Недељковића који су послали молбе за помоћ, осим да то пријаве Одбору за помоћ и на Крфу. Децембра исте године је писао Министру и предлагао кредит за обогаћивање позоришног фундуза. *Ја имам неких планова за трошњу у Америци али не за државно позориште но за путујуће позориште (...)* Ове недеље видећу се с неким театрским пријатељима и почети трагање за стварима које би се испод руке могле набавити¹⁰¹.

У периоду између два рата (1918-1941) услови за рад су били много неповољнији него крајем XIX и почетком XX века, имајући слободу кретања чак и у земљама под тუђинском влашћу¹⁰². Од 1918. до 1930. било је више путујућих дружина, али се њихов број смањивао услед неповољних друштвено-политичких и економских услова. То је било време тешког опстанка због економске депресије која је утицала на рад свих позоришта, посебно путујућих. Један од разлога сведене могућности кретања било је оснивање бановинских позоришта 1930. која су често забрњивала путујућим позориштима да наступају на њиховим територијама. Новооснована позоришта су уз то прихватала многе глумце, тако да је и глумачки кадар био сведен, али је ипак велики број остајао невезан за народна позоришта. На све текуће тешкоће, путујућа позоришта су била задужена разним таксама (пореским, контролним, бановинским, градским) које су утицале на њихово изумирање до потпуног уништења¹⁰³. Како је сналажење био често modus vivendi у путујућим дружинама, играли су представе са бесплатним улазом или „добровољним прилогом”, скупљајући на крају вечери бакшиш. Такоће, управе су прибегавале променама у репертоару и игри. То је скупа утицало на душевни осећај глумачког сталежа који је осетио да тоне без визије да представљају друштевну и националну мисију, изгубили су своје људско и уметничко достојанство¹⁰⁴.

Путујућа позоришта су имала велики просветно-културни, национални и уметнички значај у развоју нашег народа. Такоће, важна улога била је у неговању и стварању младих глумачких снага за велика позоришта. Без обзира на услове рада, дужину опстанка, саставе ансамбала, репертоаре и целокупан уметнички ранг, свако путујуће позориште је имало свој део за будући ток историје српског позоришта који је утврђивао своје стазе у малим местима наше земље. Не заборављајући њихов значај, у новије доба им је одата почаст подизањем спомен-обележја.

СПОМЕН-ОБЕЛЕЖЈЕ ПУТУЈУЋЕМ ГЛУМЦУ У БЕОГРАДУ

Поводом 100 година од оснивања Народног позоришта, др Миленко Мисаиловић, тадашњи драматург Народног позоришта у Београду је 23. новембра 1968. на Скупштини Удружења драмских уметника Србије представио идеју о указивању почасти путујућем глумцу подизањем спомен-обележја. Путујући глумац је самосвојан и активан учесник колективног чина, стуб позоришне институције, али и вечити бунтовник, спреман да у име сопственог опстанка сваког часа напусти позоришну институцију, али никад и позоришни позив као стваралачки чин. Подизањем спо-

¹⁰¹ Зоран Т. Јовановић, *Позоришно дело Милана Гrola*, 155.

¹⁰² Босна, Херцеговина, Далмација, Војводина.

¹⁰³ Никола Јовановић, *Глумачка реч*, бр. 1, 1.03.1935.

¹⁰⁴ Исто.

мен-обележја путујућем глумцу залажемо се за плодотворност и трајност позоришног чина, позоришта као непресушног тока међуљудског комуницирања и са-дејства глумца и публике.¹⁰⁵

Двадесет година касније вајар Јово Петијевић је у Скадарлији подигао споменик бесмртном путујућем глумцу, који је уједно позив на живу сцену на којој би се стално подсећало на зачетнике позоришног живота, а по предлогу др Миленка Мисаиловића, у свакој скадарлијској кафани би се издвојио бар по један сто за путујућег глумца. Глумци Светолик Никачевић и Петар Банићевић су том приликом рекли: *Спомен-обележје није мртав споменик, то је место будућих догађања, то је наша будућа обавеза. То је стална отворена сцена Код путујућег глумца.*¹⁰⁶

¹⁰⁵ Бранислав Јовановић, „Како је подигнуто спомен-обележје путујућем глумцу у Београду”, *Путујуће позоришне дружине у Србија до 1944. године*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993, 192.

¹⁰⁶ Исто, 194.

Спомен-обележје Путујућем глумцу у Београду (1988)

Путујуће позориште „Боем“: Добрица Милутиновић на гостовању, Јагодина, 1935.

СПИСАК ПУТУЈУЋИХ ПОЗОРИШТА У СРБИЈИ

ТРУПА СТЕВАНА ПРОТИЋА

Основана је током лета 1860. На челу су били Стеван Протић и Андрија Путић. Стеван Протић (Српски Чанад, 6. III 1817 – Српски Чанад, 13. IX 1880) после основне школе у Чанаду и латинске у Мезе-Вериму, учио је, као свештеничко дете, богословију у Вршцу. Заједно с Андријом Путићем, основао је дружину у Чанаду, кратко био члан позоришта Јована Кнежевића где се бавио и режијом. Касније се посветио чиновничком послу. Андрија Путић је један од иницијатора чанадске дружине 1860. у којој је био глумац и редитељ. Своје позоришно искуство је градио у дружинама Стевана Протића и Јована Кнежевића. Разочаран, вратио се у родни крај где је своју образованост усмерио на педагогију – радио је две године као учитељ у Санаволи, потом као свештеник у Српском Чанаду. У старости је објавио „Грађу за историју српског позоришта“.

Чланови: Димитрије Ружић, Васа Марковић, Коста Хаџић, Димитрије Марковић, Ђура Рајковић, Никола Зорић, Јован Кнежевић, Никола Недељковић, Драгиња Поповић Ружић и Милева Рајковић.

ТРУПА ЈОВАНА КНЕЖЕВИЋА

Јован Кнежевић је, као један од чланова, реорганизовао трупу Стевана Протића новембра 1860. Непосредан разлог за кратко трајање трупе до јула 1861.¹⁰⁷ је било оснивање Српског народног позоришта у Новом Саду.

Јован Кнежевић (Врањево, 26. IX 1818 – Врањево, 2.VI 1864) један је од најзначајнијих трудбеника за развој позоришне уметности. Пореклом из трговачке сеоске породице, завршио је шест разреда латинске школе у Кечкемету. Окупљао је глумце-аматере у Врањеву 1844, приклучио се позоришној дружини Шандора Даде и 1845. играо у Кикинди, Панчеву и Београду. Организовао је више позоришних трупа које су путовале и приказивале национални репертоар. Био је добар карактерни глумац и у комичним улогама био цењен у тумачењима посебно Стеријиних ликова.

Чланови: Лаза Поповић, Михајло Рацковић, Михајло Гавриловић, Младен Цвејић, Стеван Чекић и Љубица Поповић.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ СТЕВАНА ЧЕКИЋА

Према неким историчарима позоришта ово је прва путујућа дружина на територији Србије и датира из 1863. на челу са Стеваном Чекићем. Претпоставља се да је трупа радила до 1866.

Стеван Чекић се први пут појавио у дружини Јована Кнежевића 1860. у којој је наступао до преласка у Српско народно позориште у Новом Саду (1861-1862), а од 1863. је водио своје путујуће позориште.

Чланови: Милош Цветић, Ђура Рајковић, Марко Суботић, Фотије Иличић, Емилија Рајковић, Милица Иличићева Биберовићка и Теодора Иличић.

¹⁰⁷ Последња представа путујуће трупе Јована Кнежевића „Зла жена“ је одиграна 16. јула 1861.

ТРУПА ЈОВАНА ПОПОВИЋА БЕЧКЕРЕЧАНИНА

После дружина Јована Кнежевића и ангажмана у Српском народном позоришту у Новом Саду, Јован Поповић оснива своју трупу 1864. која је била активна до пред крај 1867.

Чланови: Тоша Јовановић, Марко Суботић и Фотије Иличић.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ПАВЛА-ПАЈЕ СТЕПИЋА

Павле-Паја Степић (Велика Кикинда, 20. X 1826 – Бачка Паланка, 4. I 1905) био је дугогодиšњи шаптач, епизодни глумац и управник свог путујућег позоришта. Напустивши прву поставу Српског народног позоришта у Новом Саду, са групом не задовољних глумача оснива своје путујче позориште 1863. које је било активно до 1867. Гостовало је по Војводини и Београду. Дружина је распуштена у Крагујевцу где је тадашње полупрофесионално позориште примило у свој ансамбл део Степићевих глумача.

Чланови: Димитрије Ружић, Милош Цветић, Марко Суботић, Димитрије Коларевић, Тодор Марковић, Евгеније Бони, Живко Клавиговић, Ђорђе Вучетић, Алекса Совић, Васа Марковић, Тоша Јовановић, Ђура Рајковић, Љубица Коларевићка, Драгиња Ружићка, Софија Максимовић Вујићка, Јулка Степићева Јовановићка, Марија Т. Марковићка, Љубица Телечки, Емилија Рајковићка, Милан Божић, Јован Радуловић и Јован Пуљевић.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ЛАЗЕ ПОПОВИЋА

Лазар-Лаза Поповић (Врањево, 19. III 1839 – Београд, 24. VII 1892) пореклом из свештенничке породице, био је један од најталентованијих глумача крајем XIX века. Дебитовао је у дружини Јована Кнежевића 1860, потом се развијао у Српском народном позоришту (1862), Мандровићевој дружини (1862), ХЗК у Загребу (1863-1867), поново у Српском народном позоришту (1867-1868) и Београду (1868-1869). Водио је једно од путујућих позоришта које је, с прекидима, дugo опстало, од оснивања 1869. до 1890. Путовали су поред Србије и Војводине, и изван граница земље, у Црној Гори, Далмацији, Босни, Хрватској, Словенији. Дружина је била добро организована и врло цењена код публике.

Чланови: Марија Поповић, Емилија Поповић, Јеврем Божовић, Светислав Динуловић, Михаило Димић, Ђура Протић, Михајло Петровић-Клипа, Сава Тодоровић, Марија Барловац, Милорад Барловац, Младен Бошњаковић, Михаило Лазић-Стриц и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ СТЕВАНА ВЕЛИЋА

Позориште је радио две године (1868-1870) по Србији, нарочито по мањим местима (Лазаревац, Обреновац, Лозница, Уб), а највише се задржало у Шапцу.

Чланови: Светислав Динуловић, Милош Миша К. Димитријевић, Михаило Пешић, Михаило Рисантијевић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИХАИЛА ДИМИЋА

Једно од најзаслужнијих путујућих позоришта за културни развој српског народа, основано је 1870. и радило је активно до 1901. Током тридесет година, имало је два прекида: од једног дела трупе основано је нишко позориште „Синђелић“ 1883. на чијем је челу био Димић у два мандата (1883, 1893). Ово позориште је инспирисало Стевана Сремца за приповетку „Путујче друштво“.

Михаило Димић (1840-1900) је са Михаилом Пешићем и Николом Симићем-Батом припадао старој школи редитеља-управника, какви су се калили у путујућим позориштима. Димићево позоришно искуство почиње у Пешачком путујућем позоришту Исаје Јокића (1866-1870) које је гостовало по малим местима, нарочито селима Србије и понекад Босне. После четири године Михаило Димић је основао своје путујче позориште које је за њега било жива национална трибина, држећи често пред сваку представу говоре о родољубивим и културним темама.

Чланови: Ангелина-Гина Новићева-Димићка, Ленка Новићева, Михаило Рисантијевић, Милош Димитријевић, Јован-Јоца Стојчевић, Димитрије-Мита Спасић, Ана М. Барбарићка, Тодор Станковић Теткин, Љубомир Рајичић-Чврга, Милорад Петровић, Миливоје Барбарић, Јефта Жикић, Александар Милојевић, Катица Ј. Жикићка, Димитрије Нишлић, Михајло Бакић, Меланија Достанић, Милоје Достанић, Радомир Павићевић, Анка Петровићева, Сима Станојевић-Шућур, Драги Петровић, Андра Десимировић, Радомир Петровић, Петар Лазић-Ланер.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИХАИЛА РИСАНТИЈЕВИЋА

Основано је 1877. и радило је у два наврата (1898, 1901-1906). Управник Рисантијевић је углавном узимао чланове из ансамбла Михаила Пешића када би његова дружина обустављала рад.

Михаило Рисантијевић (Крагујевац, 9. III 1852 – Крагујевац, 1918) дебитовао је у свом аматерском позоришту у Аранђеловцу. Краће време је био члан путујче дружине Михаила Димића, да би 1875. ступио у Народно позориште у Београду где је провео свој радни век. Био је образован, интелигентан, усавршавао се самостално. Тумачио је карактерне и драмске улоге врло осећајно и ефектно, али патетично, у маниру старог глумачког израза.

ПУТУЈУЋА ДРУЖИНА ФОТИЈА ЖАРКА ИЛИЧИЋА

Трупа, која је радила најдуже у историји домаћих путујућих позоришта, пуних четрдесет година, наступала је под различитим називима: Српско позориште, Српско народно позориште, Народно позориште – зависно од поднебља у којем је наступала. Путујча дружина Фотија Иличића је била националног и уметничког карактера, с претежно домаћим, али и страним популарним репертоаром и обилазила је све југословенске земље. О његовој трупи је писано још 1906. у новосадском „Позоришту“. Прва етапа рада трупе је почела оснивањем 1870. и трајала је следећих шест година до избијања Српско-турског рата. Следећа је трајала исти временски период од 1879. до избијања Српско-бугарског рата, а потом је наставила континуитет почетком 1886. Током 1907-1908. дружину је водила Фотијина ћерка Милка

Ранковићка, а потом га поново преузима Фотије (1908-1910). Пропутовали су по Угарској, Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни, Херцеговини, Бугарској и Србији. Фотије Иличић (Српски Чанад, 8. VII 1846 – Београд, 26. V 1911) је био глумац, редитељ, управник, драматург, писац. У његовој трупи углавном су се приказивали комади које је сам писао или драматизовао народне епске песме, обрађивао је народна предања и историјске приче, што је утицало на узбудљивост и ефектност сценског извођења.

Чланови: Милица-Сеша Биберовићка, Милка Ранковићка, Љубиша, Немања и Вукашин Ранковић, Светислав Динуловић, Лаза Поповић, Паја Поповић, Јелена Протић, Ђура Протић, Тодор Станковић, Миливој Барбарић, Јевто Душановић, Јанко Тодосић, Марта Тодосић, Андра Пешић, Михајло Петровић-Клипа, Лазар Рајковић, Мирко Хаџић, Александар Милојевић, Коста Делини, Душан Јовановић, Милоје Достанић, Никола Гошић, Божидар Николић, Петар Николић, Петар Вујанац, Милош Хаџи-Динић, Љубица Јовановић Рутина и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИРКА ХАЏИЋА

Позориште је радило годину дана (1899-1900) под вођством Мирка Хаџића (Крагујевац, око 1865 – Дрниш, Далмација 27. II 1902). Био је члан путујућих дружина Исаја Јокића (1888-1890, 1896-1897), Мирка Сувајића (1897-1898), Врачарског позоришта „Свети Сава“ (1898-1899) и нишког „Синђелића“. Карактерни глумац реалистичког смера с лепом и правилном дикцијом.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ДРАГОЉУБА КОЦИЋА

Путујуће позориште је радило годину дана (1901-1902) под вођством Драгољуба Коцића (Пирот или Лесковац, око 1867 – ?) који је био цењен драмски и карактерни глумац, нарочито певач. Био је члан дружина Михаила Димића, Михаила Пешића (1890-1894), Фотија Иличића (1894-1896), Ђуре Протића (1896-1897), Петра Крстоновића (1899-1900).

ТРУПА ВУКАШИНА ИЛИЧИЋА

Вукашин Иличић (око 1884 – острво Вид, Грчка, 1915) је још од детинства био члан путујуће дружине свог оца Фотија, а у континуитету од 1900. После очеве смрти, основао је и водио трупу која је радила око годину дана (1911-1912) и гостовала по малим местима и селима у Србији.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИЛИЦЕ-СЕШЕ БИБЕРОВИЋКЕ

Позориште је радило у два наврата (1872-1875, 1884-1887), путујући по Србији и Војводини. Милица је била најстарија српска професионална глумица¹⁰⁸ и у свом позоришту је певала, играла и режирала.

Милица-Сеша Иличић-Биберовић (Чанад, Румунија, око 1840 – Ниш, 1916) се први пут појавила на сцени у Омладинском позоришту 1857. Играла је под управом Ђорђа Малетића и Матије Карамарковића (1858-1859), у дружини Јована Кнежевића (1861-1862), Адама Мандровића (до 1865), Стевана Чекића (1865-1866), Јоце

¹⁰⁸ Најстарија после Марије Крчединија.

Поповића (1866-1867), Паје Степића (1868). Тумачила је драмске и карактерне улоге, режирала и играла у комадима с певањем.

Чланови: Веља Мильковић, Михаило Лазић-Стриц, Миша Димитријевић, Сава Тодоровић, Ђура Рајковић, Емилија Рајковић, Тодор Марковић, Марија Т. Матковић, Никола-Бата Симић, Васа Марковић, Ђорђе Јовановић-Калуђер, Драгољуб-Кеча Симић, Симица Константиновић, Гавра Милорадовић, Јоксим Јоксић.

ПЕШАЧКО ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ

На челу Пешачког, апостолског путујућег позоришта, најсиромашнијег у нашој историји, био је Исаје Јокић (Шабац, 1840 – Лазаревац, март 1900). Претпоставља се да је позориште основано 1866, потом распуштено због рата и обновљено 1883. Гостовали су углавном у малим местима, до којих су стизали пешке, носећи реквизиту, кулисе и гардеробу или су их зајмили од мештана. Јокић је 1875. играо у позоришту у Шапцу и у дружини Лазе Поповића 1876. а потом се потпуно посветио својој путујућој дружини, пожртвовано и племенито према читавом ансамблу, састављеном од познатих путујућих глумаца.

Чланови: Михајло Димић, Љубомир Лаловић, Мирко Хаџић, Димитрије Гинић, Младен Банић, Симица Константиновић, Драгољуб-Кеча Симић, Влада Поповић, Милош Милошевић, Сотир Хаџић, Тинка Станковић, Анка Петровић, Даринка Петровићка, Тодор-Тоша Илић, Михајло Петровић-Клипа и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ДРАГОЉУБА МИЛОШЕВИЋА

Позориште је током осам година (1900-1908) углавном гостовало по Војводини и Босни и уживало је углед код публике, мада није било добро организовано. Декоративно-костимска опрема је била толико оскудна, да се говорило да са собом носе цицану завесу за позорницу. Добар глумачки ансамбл је био састављен од српских, хрватских и словеначких глумаца. Управник Драгољуб Милошевић (Крагујевац, око 1862 – негде у Мачви, око 1921) је био маштовит, студиозан карактеран глумац. Глумачки стаж је стекао у друштвима Михаила Пешића, Михаила Лазића-Стрица (1894-1897), позоришту „Свети Сава“ Светолика Ђорђевића (1898-1899), Димитрија Нишлића (1894-1895), Михаила Лазића-Чичка (од 1906).

Чланови: Фран Новаковић, Михаило Петровић, Марија Петровић, Лена Петровић, Божидар Николић, Сима Јовановић-Кондурића, Светислав Динуловић, Јосић Потлек, Марко Вебле.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ДУШАНА ЛИКИЋА

Позориште је радио годину дана (1880-1881). Основао га је Душан Ликић (Нови Сад, 10. V 1853 – Београд, 22. I 1901) који је почeo у путујућој дружини Ђорђа Пелеша у Земуну крајем 1873. као глумац и шаптач. Глумачко усавршавање наставио је у Народном позоришту у Београду (1878-1880, 1882-1900). Био је један од најстаријих и највећтијих шаптача и добар карактерни епизодни глумац.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ИВАНА ПАШТРМЦА

Било је активно у периоду од 1901. до 1903.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ЂОРЂА ПЕЛЕША

Основано 1873, путујуће позориште Ђорђа Пелеша је већ крајем века сматрано за најбоље организовано друштво, мада је имало застој у раду због финансијске кризе (1877). Наставило је с радом од 1878. до 1895. Гостовало је по Војводини, Србији и делом Хрватској, са родољубивим и романтичарско-забавним репертоаром. Управник Ђорђе Пелеш (Земун, 1846 – Београд, 1902), глумац, редитељ и управник путујућег позоришта, нарочито је био заслужан у васпитавању глумачких нараштата и буђењу интересовања за позоришну уметност широм Србије. После пет разреда гимназије у Вараждину, одлази у Српско народно позориште у Новом Саду 1864, да би после четири године био ангажован у Народном позоришту у Београду (1868-1871), ХЗК у Загребу (1871-1872), поново у Београду (1872-1873). Основао је дружину бесспослених глумаца која је наступала у Вајфертовој пивари (1873). У прекидима рада свог путујућег позоришта, Пелеш је радио као учитељ. Оцењен је као даровит, студиозан реалистички глумац, тумач карактерних улога, уз наклоност за типизацијом ликова, нарочито стараца, уносећи новине у изразу.

Чланови: Гавра Симић, Стеван Дескашев, Милорад Барловац, Реља Поповић, Светислав Динуловић, Паја Поповић, Душан Лукић, Софија Пелеш, Миљева Рашићка Радуловићка, Ђорђе Лесковић, Јулка Латинчићева, Никола Рашић, Михаило Лазић-Стриц, Марија Томићева, Софија Катанићева, Ђорђе Јовановић, Сретен Бошковић, Ђорђе Соколовић, Емилија Поповић, Катица Лугумерски, Лазар Лугумерски, Никола Обрадовић-Бонвиван, Димитрије Петровић-Биџа и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ЂОРЂА МИЛИНКОВИЋА

Ђорђе-Ђока Милинковић (Сремски Карловци, око 1870 – негде у Америци) је био даровит глумац који је у духу нове реалистичке школе тумачио салонске љубавнике, драмске и карактерне улоге. До оснивања свог путујућег позоришта 1900, играо је у дружинама Фотија Иличића, Михаила Пешића (од 1894), Ђуре Протића, Михаила Лазића-Стрица, Петра Ћирића (1898-1899) и „Веселом позоришту“ Михаила Бакића. Путујуће позориште које је основао, приказивало је представе по Србији и Хрватској од 1900. до 1901.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ЂУРЕ С. ПРОТИЋА

Ђура С. Протић (Бјеловар, 1855 – Нашице, 1928) свештенички син, после два разреда гимназије, приступио је путујућем позоришту Лазе Поповића 1873. После само неколико месеци отишао је у позориште Фотија Иличића који му је помогао да 1878. оснује своје позориште. Током четрдесетак година, с прекидима, Протићево путујуће позориште је радило до 1914. када је обуставило рад због Првог светског рата. У позоришту је владала дисциплина која је одржавала велики углед код публике широм Србије, Војводине, Босне, Херцеговине, Хрватске, Далмације и Цетиња. Протић је био одличан управник који се старао о организацији, финансијама, умет-

ничком развијању свог ансамбла као редитељ-педагог, обезбеђивао је богату гардеробу, реквизите и декорације. Позориште је у саставу имало најбоље глумачке снаге које су му остајале верне и по десетак, двадесет година.

Чланови: Михаило Лазић-Стриц, Михајло Рајчевић, Душан Ликић, Никола-Бата Симић, Душан Степић, Катица Протић, Милица-Сеша Биберовић, Михајло Мильковић, Драгутин Фрајденрах, Димитрије Спасић, Јанко Тодосић, Марта Тодосић, Милош Димитријевић, Родольуб Бујдић, Душан Топаловић, Ђорђе Милинковић, Светозар Филиповић, Илија Вучићевић, Љубомир Мицић, Михајло Петровић, Марија Петровић, Марија Румбићка Вучићевићка, Јулка Д. Јовановићка, Љубица Станојевићка, Марија Динуловићка, Марија Топаловићка, Јосип Папић, Милош Хаџи Динић, Петар Христилић, Никола Хајдушковић, Катица Хајдушковић, Љубица Хаџи Динићка, Љубица Станојевићка, Катица Руцовић, Олга Илић, Брана Цветковић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ СВЕТИСЛАВА ДИНУЛОВИЋА

Добро организована трупа која је основана 1876. Радила је активно до 1878, потом је обновила делатност у периоду од 1880. до 1882, обилазећи Србију, Војводину и Хрватску. На челу путујућег позоришта је био Светислав Динуловић (Београд, 7. VIII 1855 – Земун, 6. V 1923) који је пленио публику неодољивим комичарским бравурама и импровизацијама. Дебитовао је у путујућем позоришту Стевана Велића одмах пошто је уписао четврти разред гимназије у Шапцу. Касније се придружио путујућој дружини Фотија Иличића 1871, потом Лазе Поповића (1872-1874), Ђорђа Пелеша (1874-1875), Српском народном позоришту у Новом Саду (1876) и ХЗК у Загребу (1877). После двогодишњег искуства у београдском Народном позоришту, водио је своје путујуће позориште.

Чланови: Милорад Гавriloviћ, Радован-Раја Павловић, Ђура Бакаловић, Андрија Милосављевић, Зорка А. Милојевић, Александар Милојевић, Милорад Петровић, Гавра Капрић, Димитрије Петровић, Сава Тодоровић, Веља Мильковић, Љубомир Станојевић, Александра Ђуришићева Милојевић.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИХАИЛА ЛАЗИЋА-СТРИЦА

Основано је 1879. и путовало је с представама по Србији, Црној Гори (Цетиње), Мостару, Травнику, Дубровнику и Софији (Бугарска). Било је једно од најзначајнијих позоришта; у саставу ансамбла имало је велика глумачка имена и било је веома цењено код публике. После смрти Михаила Лазића-Стрица 1897, вођство је преузела његова супруга Анка уз помоћ глумца Чеде Анђелковића. Позориште је престало с радом 1905.

Михаило Лазић (Сивац, око 1846 – Смедерево, 1897) започео је скромних глумачких амбиција у дружини Ђорђа Пелеша (1874-1875), затим је играо код Исаије Јокића, Михаила Димића, потом Ђуре Протића, да би наставио да ради самостално. Као глумац није имао много успеха ни појавом, ни креацијама, али је био одличан организатор, цењен од стране ансамбла свог путујућег позоришта, вешт у финансијским пословима, спонтан и комуникативан с публиком.

Чланови: Сава Тодоровић, Миша Димитријевић, Перса Павловић, Тодор Станко-

вић-Теткин, Светозар Филиповић, Лазар Рајковић, Бора Рашковић, Коста Делини, Михајло-Ера Марковић, Петар Живковић, Катица Руцовић, Милан Станковић, Мица Павковићка, Милан Стојчевић, Јован Стојчевић, Катица Лазић, Лепосава Нишлић, Мирко и Марија Кадунчар, Андра и Милица Костић, Драгољуб Милошевић, Владимира Алексић, Михаило Лазић, Јефта Јовановић, Петар Крстоношић, Катица Јовановић, Анка Цицварић, Димитрије и Мила Ристић, Никола Обрадовић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ПЕТРА ЂИРИЋА

Основано је крајем 1889. Путујуће позориште Петра Ђирића, у којем је био управник, глумац и редитељ, имало је велики културно-уметнички значај и вредност као Протићево позориште. Гостовали су у Тузли, Дубровнику, Сарајеву, Мостару и у окупираним југословенским земљама, излажући се сметњама аустроугарских власти све до почетка Првог светског рата с два прекида: 1903. када је основано Народно казалиште у Вараждину и 1913. када је Петар Ђирић био управник Дубровачког покрајинског казалишта, у чији су састав ушли чланови његове путујуће трупе. Петар Ђирић је био одличан организатор, одмерен и строг, правичан, чиме је одржавао дисциплину и потребан уметнички ниво.

Петар Ђирић (Вршац, 1854 – Осијек, октобар 1918) је завршио четири разреда гимназије у Вршцу, започео Војну академију у Бачком Новом Месту и побегао у Србију. Приступио је Народном позоришту у Београду 1879, а онда провео кратко време у путујућој дружини М. Барбарића (1889), враћајући се престоничком позоришту (1888-1889). Као глумац, осредње је тумачио карактерне и драмске улоге, али је, гледајући представе у Београду и Бечу као организатор и редитељ-педагог успешно преносио стечено знање.

Чланови: Илија Вучићевић, Михајло Миловановић, Душан Барјактаровић, Војислав

Виловац, Петар Јаношевић, Божа Гавриловић, Стјепан Јурковић, Иван Паштрмац, Андира Ботић, Адела-Јелена Барјактаровић, Анка Цицварић Стипановић, Мила Б. Гавриловић, Мара Вучићевић, Марија Подловић, Светозар Филиповић, Јосип Бауда, Михајло Кандић, Јован Аритоновић, Војислав Виловац, Никола Гошић, Драгољуб Гошић, Рудолф Вуковић, Јосиф Срдановић, Лепосава Нишлић, Јелена Протић, Катица Јаношевић Виловац, Вида Бугарски, Михајло Петровић-Клипа, Стјепан Лијанка, Катица Руцовић, Димитрије Гинић, Михаило Лазић-Чичко, Никола Хајдушкић, Катица Хајдушкић, Петар Христилић, Владета Драгутиновић, Страхиња Петровић, Милош Обреновић, Јосип Млинарић, Милан Миловановић, Аугуст Виктор Бек, Мане Петровић, Драгутин Фрајденрајх, Драгољуб Сотировић.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ГАВРЕ МИЛОРАДОВИЋА

Позориште је основано 1883. и путовало је по Србији у два наврата (1883-1887, 1892-1894). У саставу дружине на чијем је челу био Гавра Милорадовић било је дос-та активних чланова Народног позоришта у Београду, који су налазили уточиште услед сукоба са управом.

Гавра Милорадовић је био значајан глумац тог времена који је играо у Народном позоришту у Београду (1878-1883), дружинама Михаила Лазића-Стрица, (1895-1897) и Светолика Ђорђевића (1898-1899). Истакао се као одличан карактеран глумац, подједнако успешан у комичним и драмским улогама.

Чланови: Емилија Рајковићка, Гавра Савић, Драгутин Јовановић, Сава Тодоровић, Ка-тица Руцовић, Коста Илић, Олга Илић, Душан Трнокопић, Радомир Савић, Светозар Филиповић, Милева Марковић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ЂОРЂА ЈОВАНОВИЋА-КАЛУЋЕРА

Ђорђе Јовановић-Калуђер (Нештин, око 1858 – Нештин, 1896) напустио је монаштво и посветио се глуми, новинарству и књижевности, сматрајући да ће се тако најбоље одужити свом народу. Приступио је дружини Фотија Иличића у Босни. Потом је пре-шао у дружину Ђорђа Пелеша (1875-1877) и Српско народно позориште у Новом Саду (1878-1879). Био је интелигентан, даровит и добар карактерни глумац. Путујуће позориште је основао 1888. у Земуну и водио га неколико година у великим финан-сијским тешкоћама. Притиснут и боемским животом, напустио је позоришни живот, вратио се у манастир већ тешко оболео, потом га напустио и вратио се у родно место.

Чланови: Јефта Жикић, Петар Крстоношић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИХАИЛА ПЕШИЋА „ХАЈДУК ВЕЉКО“

Основано је 1883. у Чачку на челу са Михаилом Пешићем (1888-1889) и било је ак-тивно по Србији до оснивања нишког „Синђелића“. Путујуће позориште је обновило рад 1889. и наставило своју укупну двадесетогодишњу делатност до почетка 1904. Репертоар је, поред усебирајених родољубивих и романтичарских, сентименталних страних комада, имао у свом саставу и понеки реалистички; био је разноврстан и прилагођен свим слојевима друштва.

Михаило Пешић (око 1850 – Крагујевац, 1922) је био одличан организатор и солидан глумац. Играо је у дружинама Исаја Јокића и Фотија Иличића, а после Првог светског рата у позоришту „Гундулић“ Љубомира Рајичића-Чврге (1918-1919), да би се вратио у Крагујевац и радио у Пиротехничком заводу.

Чланови: Андрија Пешић, Андрија Десимировић, Коста Васиљевић, Ђорђе Протић, Катица Протић, Анка Пешић, Михаило Рисантијевић, Димитрије Ристић, Лавослав Кон, Никола Обрадовић-Бонвиван, Милорад Чарапић, Коста Делини, Петар Живковић, Петар Вујанац и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ДРАГУТИНА-ГУТЕ ЈОВАНОВИЋА

Основано је почетком 1885. и радило је активно до 1887, потом с паузама од 1889. до 1891. и до 1896. Управник Драгутин-Гута Јовановић (Београд, 8. XI 1855 – Београд, 17. III 1940) завршио је три разреда гимназије и дебитовао на сцени Народног позоришта у Београду где је научио прве лекције од глумца Алексе Бачванског. Глуми се посвећује у путујућој трупи Ђуре Протића (1880-1883) у којој стиче значајно уметничко образовање, а потом прелази код Гавре Милорадовића (1883-1885) и у Народно позориште у Београду (1900-1911). Тумачио је успешно драмске, карактерне и комичне улоге, као студиозан, природан глумац који нажалост није остварио висок уметнички домет.

Чланови: Миливој Барбарић, Сава Тодоровић, Ана М. Барбарић, Светозар Филиповић, Душан Трнокопић, Димитрије-Биџа Петровић, Јован Стојчевић, Даница Поповићева, Милорад Петровић, Боривоје Рашковић, Катица Протићка, Ђорђе Протић, Коста Илић, Тодор Марковић, Миша Димитријевић, Илија Станојевић, Александра Милојевићка, Милан Стојчевић.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИЛИВОЈА БАРБАРИЋА

Позориште је од оснивања 1889. путовало по Србији, Далмацији, Босни, Херцеговини и Хрватској, до престанка рада 1892. Прогањан од аустроугарских власти, управник Миливој Барбарић (Нештин, Срем 2. X 1861 – Осијек, 26. II 1925) је и даље крстарио разним крајевима Балкана. Највећи део своје уметничке каријере је провео у хрватским и путујућим позориштима. Био је глумац лепе појаве, снажног темперамента и осећајности на сцени, уз дубоко уживање у улоге и преображавање с великим стваралачком снагом. Његова најснажнија одлика је била јасна и тонски правилна дикција. Син општинског бележника, после завршеног шестог разреда гимназије у Београду, био је опчињен игром Тоше Јовановића, Веље Мильковића и Милоша Цветића на сцени Народног позоришта. Захваљујући писцу и глумцу Љубињку Петровићу, бива ангажован у хору Народног позоришта, потом као статиста и дебитант 1877. Исте године приступа путујућем позоришту Ђорђа Пелеша, потом ХЗК у Загребу (1879-1880), дружини Лазе Поповића (1880), Фотија Иличића (1881), Српском народном позоришту у Новом Саду (1882-1884), београдском Народном позоришту (1884-1885), дружини Михаила Димића (1886), нишком „Синђелићу“ (1887), трупи Ђуре Протића (1889), Драгутина-Гуте Јовановића (1899). Исте године оснива своје путујуће позориште које је важило за добро организовано и веома

Ђорђе Протић

популарно.

Чланови: Илија Станојевић, Драгутин Јовановић, Петар Ђирић, Марија Лујза Станојевићка, Лазар Рајковић, Јован-Јоца Јовановић, Ана Барбарићка, Милорад Чарапић, Милош Милошевић, Боривоје Рашковић, Михајло Миловановић, Чедомир Кундловић, Мирко Сувајчић, Зорка М. Сувајчићка, Милорад Барловац, Мара Барловац.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ НИКОЛЕ-БАТЕ СИМИЋА

Путујуће позориште које је називано Српско народно позориште, највероватније из национално-политичких разлога, је основано 1892. Путовало је по Србији, Босни, Далмацији, Црној Гори у неколико етапа (1892-1894, 1896, 1897, 1899). Управник Никола-Бата Симић (? – Праг, 27. VII 1901) спадао је у ред талентованих комичара и карактерних глумаца, редитеља-педагога; импозантне појаве, вештог преобразавања на сцени, реалистичан и динамичан у игри, оригиналан у карактеризацији ликова. Своје искуство је стицао на разним сценама: дебитовао је у трупи Фотија Иличића 1872, ХЗК у Загребу (1884-1885), Народном позоришту у Београду (1889-1892), од 1897. у трупи Ђуре Протића.

Чланови: Богобој Руцовић, Катица Руцовић, Ђорђе Протић, Катица Протић, Тоша Стојковић, Зорка Симић, Мица Павковић, Димитрије Гинић, Михаило Бакић, Јулка Бакић, Душан Трнокопић, Влада Петровић, Владимира Тасић, Петар Јаношевић, Родольуб Бујдић, Јанко Марковић, Никола Жабарац, Љубица Томић, Радомир Павићевић, Лепосава Нишлић, Олга Илићка, Коста Илић, Милорад Барловац, Мара Барловац, Илија Вучићевић, Марија Вучићевић, Иван Паштрмац, Душан Кујунџић и др.

ПУТУЈУЋА ТРУПА МИЛОША ХАЦИ ДИНИЋА

Трупа је основана два пута: 1892 (до августа 1894) и 1900 (до 1903) и углавном је гостовала по Србији.

Милош Хаџи Динић (Београд, 14. IV 1861 – Београд, 27. IX 1941) после три разреда гимназије и поштанско-телеграфског курса, дебитује на сцени 1880. у дружини Ђуре Протића у Горњим Карловцима. Потом је наступао у трупама Фотија Иличића (1881), Српском народном позоришту у Новом Саду (1882-1885, 1886, 1896-1898, 1905, 1908, 1910-1928), Народном позоришту у Београду (1885, 1886, 1887), ХЗК у Загребу (1895-1896), шабачком Позоришту (1905), „Србадији“ (1907). Био је даровит, духовно формирана личност, интелигентан, одмерене игре, занимљивих карактеризација ликова, правилне дикције. Његова комика је била пуна потребне отмености, без јефтиних импровизација.

Чланови: Милан Станковић, Љубица Хаџи Динићка, Милан Матејић, Цветко Станковић, Милорад Барловац, Милан Стојичевић, Коста Делини, Коста Илић, Мара Румбићка Вучићевићка, Александра Милојевић, Димитрије Гинић, Богобој Руцовић, Катица Руцовић, Милорад Петровић-Уча.

ПУТУЈУЋА ТРУПА ДРАГОЉУБА-КЕЧЕ ПЕРИШИЋА СИМИЋА

Управник Драгољуб-Кече Симић Першић (Крагујевац, 1874 – Јагодина, 1. XI 1907) по мајци је био потомак јунака Танаска Рајића, а по оцу господара Томе Вучића-Пе-

ришића. После три разреда гимназије, побегао је у позориште: прво је играо код Исаја Јокића (1888-1893), потом Фотија Иличића (1894-1895), у нишком „Синђелићу“ (1895-1898), да би се опет вратио Иличићу. Био је карактеран глумац рано реалистичког смера, што је у односу на декламаторски израз у путујућим позориштима, било испред времена. Омиљен је био нарочито као певач у комадима с певањем. Године 1900. основао је путујућу трупу „Мај“ која је од 1906. променила име у „Светлост“. Није била много цењена трупа у глумачком свету, јер се, услед лоше организације и широке руке управника, борила с финансијским тешкоћама. Са седиштем у Зајечару, обилазила је места у источној Србији.

Чланови: Гавра Капрић, Влада Поповић, Војислав Радоичић, Сима Константиновић, Љубомир Лаловић, Вукосава Спасић, Божидар Николић, Душан Јовановић, Ана Лавовић, Даница Радоичићка, Љубица Јовановић Рутина.

ПУТУЈУЋА ТРУПА БОЖЕ ГАВРИЛОВИЋА

Божа Гавrilović (Београд, око 1866 – ?) био је карактеран глумац који је започео каријеру у професионалним позориштима: Народном позоришту у Београду (1885) и Српском народном позоришту у Новом Саду (1887-1888). Касније се прикључује путујућим дружинама Ђуре Протића, Милоша Хаџи Динића (1894), Петра Ђирића (1896-1897), Народном позоришту у Вараждину, да би 1902. основао своју путујућу дружину која је имала кратак век.

ПУТУЈУЋА ТРУПА МИХАЈЛА Д. СПАСИЋА

Михајло-Микица Д. Спасић (Смедерево, 29. XI 1880 – Загреб, 16. X 1957) ступио је на сцену још као ћак у дружини Владе Поповића у Прокупљу 1898. Његов глумачки потенцијал није био велики, али је успео да се оствари у карактерним улогама и тумачењима националних јунака. Прикључио се и дружини Фотија Иличића (од 1900), позоришту „Мај“ (1903-1906), нишком „Синђелићу“ (1905-1906), позоришту Ђуре Протића (1906-1907) и Петра Ђирића (1907-1909). После богатог искуства, основао је трупу „Ђурађ Бранковић“ која је радила од 1910. до 1914. гостујући у Бечу и наступајући за Лужичке Србе у Будишину.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ПЕТРА КРСТОНОШИЋА

Позориште „Гусле“ је основано 1897. и током двогодишњег рада, било је веома цењено због успешне организације, добrog репертоара (забавни комади, водвиљи, мелодраме, комади с певањем, национално-историјски комади), квалитетног глумачког ансамбла и добро снабдевеног фундуса. Глумци су били различитих генерација, искусни и способни за озбиљне сценске задатке.

Петар Крстоношић (Велика Кикинда, 13. VI 1871 – Београд, 16. II 1963) после два разреда гимназије, посвећује се трговини, али убрзо и позоришту. Дебитовао је 1888. у трупи Ђорђа Јовановића-Калуђера. Потом се прикључује разним путујућим дружинама – Ђорђа Пелеша (1889-1890), Петра Ђирића (1890-1891), Михаила Лазића-Стрица (1892-1894), Михаила Пешића (1894-1895), Ђуре Протића (1895-1896). После разноврсних искустава, оснива своју путујућу дружину, а након престанка њеног рада,

одлази у Српско народно позориште у Новом Саду (1899-1900, 1902). Посвећује се новинарству као сарадник београдског „Малог журнала“ 1901, новосадске „Заставе“ 1903, управник штампарије „Браник“ од 1905. и уредник листа „Стармали“ 1907-1914. Био је глумац, редитељ, драмски писац и преводилац, а после рата је помагао Народном музеју у прикупљању уметничких слика српских сликара.

Чланови: Никола Зука Миленковић, Влајко Коцић, Ђура Маџарић, Михајло Рашевић, Петар Бајић, Драги-Капетан Спасић, Душан Трнокопић, Благоје Биро, Сима Константиновић, Милан Лукић, Лепосава Н. Миленковић, Тинка Станковић, Љубица-Баџа Јовановић, Зорка Капрић, Милена Биро, Милка Крсмановић, Ленка Дукић, Петар Христилић, Драгољуб-Кече Симић, Мила Д. Ристић, Олга Илић, Катарина Цветковић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ДИМИТРИЈА НИШЛИЋА

Од оснивања 1898. Димитрије Нишлић је водио позориште „Србадија“ уз помоћ Љубомира Мишића-Лале, а потом самостално. После његове смрти 1905. трупу предводи његова супруга Лепосава до 1907. То је било једно од најбоље организованих позоришта с одабраним уметничким снагама, одлично снабдевеним фундусом, уредно плаћеном ансамблу. Наступали су, због своје популарности по Србији, али највише по источном делу и у Крагујевцу.

Димитрије Нишлић (Ниш, 20. I 1873 – Ниш, 1906) даровит глумац, редитељ, ватрени борац за сталешка права, новинар, дебитовао је као глумац у путујућој трупи Михајла Димића после пет разреда гимназије, а потом је стицао искуство у нишком „Синђелићу“ (1891, 1893-1894, 1898-1900, 1905), путујућим позориштима Фотија Иличића (1892), Мирка Сувајића (1895), Михаила Лазића-Стрица (1894-1896). Као глумац, тумачио је карактерне, комичне, бонвиванске улоге, био је одличан организатор, редитељ-педагог новијих схватања, управник који је чувао углед своје дружине. У време док је водио своје путујуће позориште, издавао је лист „Позориште“ у Нишу, борећи се за сталешка права необезбеђених путујућих глумаца.

Чланови: Брана Цветковић, Сима Бунић, Коста Илић, Душан Трнокопић, Драгољуб Петровић, Олга Илић, Лепосава Нишлић, Катарина Јанковић Цветковић, Душан Кујунџић-Чича, Никола Миленковић-Зука, Петар Лазић Ланер, Милош Хаџи Динић, Јаков Шантић, Мица Павковић, Марија Лазић Ланер, Ана Барбарић, Ангелина Ђорђевић, Жанка Стокић, Никола Динић, Душан Топаловић, Јосиф Срдановић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИЛИВОЈА-МИКЕ СТОЈКОВИЋА

Миливоје Стојковић (Београд, 9. III 1861 – Загреб, 31. VI 1925) сматран је за једног од најбољих наших драмских глумаца, редитеља-педагога, али и најнесталнијих духова у историји српског позоришта крајем XIX и почетком XX века. Син београдског професора, као одличан ђак петог разреда гимназије, одушевљен игром Алексе Бачванског, Тоше Јовановића, Милоша Цветића и Милке Гргорове, почeo је да статира у Народном позоришту где дебитује 1874. захваљујући Бачванском. Већ следеће године одлази у путујуће глумаце, у трупу Михаила Димића, потом Лазе Поповића и Ђорђа Пелеша. Касније се вратио професионалним позориштима – Народном по-

зоришту у Београду, ХЗК у Загребу, Српском народном позоришту у Новом Саду. На сцени престоничког позоришта се развио у фаху љубавника и драмско-карактерних улога својом изванредном и ефектном појавом, лепим гласом, одмереном и тачном дикцијом. Био је познат по томе што је често оснивао трупе: путујуће позориште је први пут основао 1896. с гостовањем у Мостару, а потом 1897, 1898, 1899. до 1900. Неколико месеци током 1900. водио је Врачарско позориште „Свети Сава“, да би од 1901. до 1904. водио и основао још неколико трупа. У његовим дружинама су играли глумци великих потенцијала.

Чланови: Гавро Капрић, Александар Радовић, Божа Миловановић, Благоје Биро, Никола Обрадовић-Бонвиван, Милица Радивојевић Стојковић, Љубомир Мицић, Коста Делини, Мила К. Делини, Рудолф Дир, Душан Јовановић, Коста Јовановић, Љубица Д. Јовановић Рутина, Лазар Лазаревић, Олга Илић, Коста Илић, Божа Николић, Јован Гец, Душан Животић, Павле Штол, Благоје Ивановић, Роберт Матијевић.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ЈОВАНА „ЈАНОША“ МАРКОВИЋА

Један од најзначајнијих управника путујућих позоришта је Јован „Јанош“ Марковић (Барања, 1868 – Цетиње, 1912). У седмом разреду гимназије је побегао у дружину Фотија Иличића 1887, потом је играо и развијао се у добrog карактерног глумца у дружинама Михаила Димића, Михаила Пешића и Ђуре Протића (1895-1896). Није много играо на сцени, али се зато посветио свом путујућем позоришту које је водио седамнаест година. Основао га је крајем 1896. и пропутовао до 1912. по Србији, Војводини, Херцеговини, Босни, Црној Гори и Далмацији.

Чланови: Гавра Капрић, Никола Тодоровић, Ема Тодоровић, Михајло Спасић, Станко Колашинић, Никола Гошић, Лепосава Миленковић, Ана Барбарић, Љубомир Лалович, Милоје Достанић, Благоје Биро, Михајло Петровић, Драгољуб Станишављевић, Драгољуб Гошић, Јелена Петровић, Фран Новаковић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ДРАГОЉУБА СТАНИСАВЉЕВИЋА

Драгољуб Станишављевић (Београд, 1881 – Нови Сад, 1937) основао је своје позориште 1903. и водио га годину дана са Ацом Гавrilovićem. Касније се посветио вођењу трупа Јаноша Марковића у нишком „Синђелићу“, био је и у путујућим позориштима Петра Ђирића и Михаила Лазића. Током рата, био је члан војничког позоришта „Тоша Јовановић“ (1916-1918).

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ДРАГУТИНА КРСМАНОВИЋА

Драгутин Крсмановић (Дивци код Ваљева, 1866 – Београд, октобар 1918) је основао дружину 1898. и водио ју је по Србији, Војводини, Херцеговини, Босни, Црној Гори и Далмацији све до 1912. када је постао управник Повлашћеног позоришта „Стерија“. Из Шапца прелази 1914. у Јагодину где оснива путујуће позориште. Током Првог светског рата био је у трупама Николе Хајдушкића и Љубомира Рајичића-Чврге. Био је цењен као добар глумац за комичне и карактерне улоге реалистичког израза, досетељив у изналажењу необичних глумачких бравура. Такође, био је значајан и као управник свог путујућег позоришта, с одличном организацијом, вештином да

успостави односе с глумачким ансамблом и публиком, сналажљив у састављању успешног репертоара за сваку средину у којој су наступали.

Чланови: Илија Стanoјevић, Емилија Поповић, Вукосава Јурковић, Драгутин Јовановић, Никола Сланкаменац, Зорка Харитоновић, Живка Срдановић, Јелена Петровић, Зорка Гинић, Видосава Бугарски, Пава Слукa, Душан Животић, Јосиф Срдановић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИХАИЛА-ЕРЕ МАРКОВИЋА

Незадовољни чланови нишког „Синђелића“ окупили су се 1903. под окриљем новог путујућег позоришта које је основао Михаило-Ера Марковић у Крагујевцу. Следеће године прелазе у Војводину где престају с радом, али Марковић поново покреће позориште почетком 1905. и води га до престанка рада 1907.

Чланови: Божидар Шапоњић, Александар Гавrilović, Јосиф Бауда, Жанка Стокић, Марија Пруговечки Кандучар, Меланија Достанић, Катица Руцовић, Влада Кешељевић, Божа Николић, Никола Хајдушковић, Катица Хајдушковић, Богобој Руцовић, Олга Илићка и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИХАИЛА ЛАЗИЋА МЛАЂЕГ

Једно од најбољих путујућих позоришта „Тоша Јовановић“ основано је почетком 1907. да би 1912. прерасло у повлашћено позориште, а већ 1913. у Градско повлашћено позориште у Битољу. Током рата наступа у Солуну и Водену за српску војску, а после ослобођења се враћа у Битољ где наставља рад до 1923.

Михаило Лазић-Чичко (Млађи) основао је почетком 1907. путујуће позориште „Тоша Јовановић“, које се 1912. претвара, потпомогнуто новим глумачким снагама из других трупа, у истоимено, али повлашћено. Следеће године, 1913. од њега настаје Градско повлашћено позориште у Битољу.

Чланови: Радомир Павићевић, Драга Павићевић, Никола Миленковић, Лепосава Миленковић, Петар Бајић, Марија Бајић, Лепосава Нишлић, Сима Бунић, Каја Бунић, Љуба Вукомановић, Радомир Савић, Милош Обреновић, Никола Тодоровић, Олга Тодоровић, Јосиф Срдановић, Милоје Достанић, Влада Бугарски, Драгољуб Гошић, Тинка Станковић, Иван Паштрмац и др.

ПУТУЈУЋА ДРУЖИНА МИЛОША-МИШЕ МИЛОШЕВИЋА

Милош-Миша Милошевић (Крагујевац, 27. X 1868 – Сокобања, 15. VIII 1942) ступио је на сцену 1885. у дружини Милице-Сеше Биберовићке (Иличићеве) све до 1887. Касније је често мењао трупе и тако правио паузу у раду своје путујуће дружине. Играо је у дружинама: Лазе Поповића (1888-1889), Миливоја Биберовића (1889-1890), Исаја Јокића (1890-1892), Фотија Иличића (1892-1894), Михаила Лазића-Стрица (1895-1898), Миливоја Стојковића (1899-1900), Николе-Бате Симића (1900-1902), „Србадији“ (1902-1904), Ђуре Протића, Михаила Пешића и Петра Ђирића. Између два светска рата био је члан позоришта Петра Христилића (1918-1920) и Градског позоришта у Битољу (1923-1925). Овако великим и разноврсним истукством, развио се у глумца који је на сцени могао да изнесе подједнако успешно комичне и карак-

терне улоге, а посебно је истицан његов реалистичан израз којем су доприносиле јаке црте лице и крупне и немирне очи. Путујуће позориште које је основао 1905. у Босанској Дубици радило је с прекидима до почетка Првог светског рата и између два рата до 1930. Припадало је больим дружинама, али никада највишег реда.

Чланови: Фран Новаковић, Божа Николић, Душан Раденковић, Светислав Динуловић, Иван Паштрмац, Милутин Џимић, Душан Кујунџић, Рудолф Вуковић, Жанка Сточић, Ана Џицварић, Јелена Кујунџић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ДУШАНА КУЈУНЏИЋА

Душан Кујунџић (Ваљево, 23. X 1878 – Ниш, 12. X 1944) био је значајн комичар који је оснивао путујућа позоришта у неколико етапа: од оснивања 1902. до 1903. уз Кујунџића је као управник радио Михаило Бакић; други пут је формирано 1906, а темељитијим радом се бавио од 1907. до 1910. као крушевачко позориште „Цар Лазар“; трећи пут под називом „Светлост“ дружина гостује по Босни од 1910. до 1912. Кујунџићево најзначајније путујуће позориште је „Заједница“, основано по завршетку Првог светског рата 1918. и активно је радило до 1921. под заједничким вођством са глумцем Лазаром Лазаревићем.

Чланови¹⁰⁹: Мила Анђелковић, Јован Харитоновић, Михајло Спасић, Јелена Кујунџић, Лела Деспотовић, Каја Деспотовић Јанковић, Влада-Бузда Јанковић, Милорад Аћимовић, Ангелина Деспотовић Аћимовић, Петар Лазић Ланер, Драга Лазић, Влада Кешељевић, Душан Илкић.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИХАЈЛА-ЕРЕ МАРКОВИЋА

Расформирано Приморско казалиште у Босни, највећи део дружине Михаила Марковића су преузеши и водили од 1908. до 1909. дотадашњи чланови Никола Хајдушковић и Светозар Филиповић, имајући у свом саставу српске и хрватске глумце. У периоду од 1909. до почетка 1911. водили су Хајдушковић и Р. Млинарић и путовали су највише по Босни и мање по Србији.

Чланови: Антун Амбровић, Јосип Бауда, Никола Бабић, Марко Велбе, Александар Бек, Богојо Руцовић, Божа Николић, Катица Руцовић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ НИКОЛЕ ТОДОРОВИЋА

Путујуће позориште „Заједница“ је основано августа 1910. у Јагодини са Симом Бунићем и Радетом Павићевићем и радило је до 1912. када је спајањем с нишким „Синђелићем“ настало Повлашћено позориште „Трифковић“. „Заједница“ је била добро организована дружина међу глумцима и публиком, а највише је гостовала по источној Србији. Сваке године добијали су материјалну помоћ од општине Лесковац, која га је сматрала својим позориштем. Бројни глумачки ансамбл је био састављен од најбољих глумаца с почетка XX века и били су заступљени сви глумачки фахови.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ЉУБОМИРА РАЈИЧИЋА-ЧВРГЕ

Први пут је основано крајем XIX века 1897. у Вараждину и до 1900. је наступало у Срему, Босни и Словенији. У следећој етапи од 1901. до 1903. наступа по Србији,

¹⁰⁹ Односи се на чланове у његовим трупама.

а потом Рајичић заједно са глумцем Душаном Топаловићем води позориште „Гундулић“ од краја 1904. до 1912. Спајањем „Гундулћа“ и једне глумачке трупе 1918. у Нишу настаје Нишко градско повлашћено позориште које је Рајичић водио од 1920. до 1929.

Љубомир Рајичић-Чврга (22. VIII 1871 – 18. III 1943) је, напустивши Трговачку школу у Београду, ступио на сцену Народног позоришта 1888. да би исте године наставио у путујућој дружини Тоше Марковића у Старим Бановцима у Срему, потом у трупи Исаја Јокића и Михаила Пешића (1890-1894) и Ђуре Протића (од 1894). Играо је епизодне улоге и радио је као суфлер у Народном позоришту (1896), био члан нишког „Синђелића“ (1900-1901), Српског народног позоришта (1904), секретар Народног позоришта Дунавске бановине (1936-1941). Основао је и водио неколико путујућих позоришта (1897-1900, 1901-1903, од 1904).

Чланови¹¹⁰: Никола Миленковић, Лепосава Миленковић, Лепосава Нишлић, Зорка Гинић, Драгутин Крсмановић, Љубица Јовановић Рутина, Анка Стефановић, Сима Бунић, Милица Хрвојевић, Димитрије Гинић, Јосиф Срдановић, Милоје Достанић, Каја Бунић, Јован Гец, Лазар Хрвојевић, Милош Обреновић, Олга Илићка, Коста Илић, Душан Трнокопић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ „СЛОГА“

Формално седиште позоришта је током 1904. и 1905. било у Нишу под вођством Јована-Јоце Стојчевића. Наступали су у Крушевцу, Крагујевцу и Јагодини.

Чланови: Савета Стојчевић, Ангелина Ђорђевић, Љубиша Јовановић, Никола Динић, Раде Савић, Душан Јовановић, Јосиф Срдановић, Милош Бајловић.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ДИМИТРИЈА ГИНИЋА

Димитрије Гинић је неколико пута оснивао путујућа позоришта на сопствену иницијативу или сугестије власти из националних потреба. Прво позориште је настало 1898. у Сарајеву као „Прво српско босанско херцеговачко позориште“ које наступа у Мостару 1899. одакле Гинић одлази на Цетиње где такође оснива позориште. Позориште „Заједница“ које је мењало име у „Српска заједница“ водио је од 1907. до 1909. са глумцем Јованом Стојчевићем.

Димитрије Гинић (Кладово, 26. XII 1873 – Београд, 18. VII 1934) је свој радни век провео у путујућим позориштима, а у Београд је дошао као већ формиран глумац. После два разреда гимназије у Нишу, доспева на сцену Српског народног позоришта у Новом Саду 1888, да би одмах после прве улоге отишао у путујуће позориште Исаја Јокића (1888-1890). Лутајући по путујућим дружинама, био је цењен и вольен од публике у унутрашњости. Играо је код Николе-Бате Димића (1890-1894), Петра Ђерића (1894-1897), Михаила Лазића-Стрица (1897), Народном казалишту у Вараждину (1897-1898). Био је глумац природног и спонтаног израза, широког стваралачког дијапазона, а његова комика је била обожена локалним људским цртама, ведра и без јефтиних ефеката.

Чланови¹¹¹: Илија Станојевић, Олга Илић, Љубица Јовановић Рутина, Зорка Гинић, Пава Младеновић, Светислав Динуловић, Душан Јовановић, Младен Младеновић,

¹¹⁰ Односи се на Чвргино путујуће позориште.

¹¹¹ Односи се на разна Гинићева позоришта.

Душан Илкић, Јован-Јоца Стојчевић, Душан Трнокопић, Милутин Џимић, Јован Аритоновић, Ангелина Ђорђевић, Милева Павловић, Зора Ђорђевић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ДУШАНА ТОПАЛОВИЋА

Путујуће позориште Душана Топаловића гостовало је по источној Србији. Било је добро организовано и поседовало богат фонд реквизите, декора и костима за историјске комаде. Репертоар је биран према средини у којој се наступало. Позориште је основано као Смедеревско позориште 1907. и радило је до 1912. када је удржено са трупом Љубомира Рајичића-Чврге. Тако је настало позориште „Гундулић“ о којем ће посебно бити речи.

Душан Топаловић (Иrig, 1857 – Крагујевац, 28. IX 1917) дебитовао је као глумац у дружини Ђуре Протића 1880. да би после пет година кренуо по другим путујућим позориштима. Био је даровит глумац за карактерне и комичне улоге, избегавао шаблоне и проналазио нове изразе, што је говорило о његовој стваралачкој маштовиности и снази. Играо је код Милице-Сеше Биберовићке (1885-1886), Стевана Пушкаревића (1886-1887), Ђуре Протића (1888-1893, 1895-1902), Николе-Бате Симића (1894), у Бранином Орфеуму (1902-1903), нишком „Синђелићу“ (1904).

Чланови¹¹²: Марија Топаловић, Илија Јовановић, Лазар Лазаревић, Драгутин Стевановић, Никола Јовановић, Јован Гец, Милутин Џимић, Јован Аритоновић, Љуба Вукомановић, Михајло Спасић, Гина Ристић, Лепосава Нишлић, Мила Тасић, Анка Пешић, Тинка Станковић и др.

„ВЕСЕЛО ПОЗОРИШТЕ“ МИХАИЛА БАКИЋА

Популарно „Весело позориште“ Михаило Бакић је основао и самостално га водио у периоду од 1894. до 1895. а потом је са Николом-Батом Симићем управљао „Комичним позориштем“ (1895-1896). Почетком XX века (1901-1905) водио је популарни „Народни орфеум“, познат и као „Орфеум Михаила Бакића“ и „Весело позориште Михаила Бакића“. Хумористичко-сатиричним скочевима и бритким шалама показао је развијену моћ запажања људских и опште друштвених слабости.

Михаило Бакић (Крагујевац, 2. III 1865 – Скопље, 2. III 1915) био је један од најомиљенијих комичара крајем XIX века. После шест разреда крагујевачке гимназије и телеграфског курса, дебитује као дилетант 1886. у родном граду. Придружује се „Синђелићу“ (1890-1891), дружини Михаила Димића (1892-1894), позоришту „Слога“ (1896), трупи Николе Симића (1897-1899). Хваљен је и као добар драмски и карактерни глумац који је уносио свој буран темперамент, динамичност и природност у изразу. Чланови: Михајло Петровић-Клипа, Лазар Лазаревић, Душан Кујунцић, Илија Вучићевић, Петар Лазић Ланер, Коста Илић, Љубица Јовановић Рутина, Марија Петровић, Милена Харишев, Драга Ланер Лазић, Олга Илић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ „ХАЈДУК ВЕЉКО“

Позориште је трајало годину дана под вођством Мирка Хаџића.

Чланови: Вукосава Крсмановић, Катица Лазић, Савета Стојчевићка, Зорка Хаџић, Никола-Бата Симић, Михаило Лазић-Чичко, Михајло Рашевић и др.

¹¹² Односи се на Топаловићеву трупу.

ДРУЖИНА МИРКА СУВАЈЦИЋА

Управник Мирко Сувајцић (Београд, 1860 – 1941) био је истакнут глумац у драмским, комичним и карактерним улогама, природним изразом, вештом карактеризацијом, добром дикцијом. Играо је у дружинама Михаила Димића, Михаила Пешића (1895-1900). Своје путујуће позориште је водио у прекидима рада на домаћем терену (1895-1899). Октобра месеца 1905. у Чикагу је основао „Српско позоришно друштво“. Чланови: Димитрије Нишлић, Радомир Павићевић, Мирко Хаџић, Лепосава Нишлић, Катица Лазић, Дарinka Петровић, Михаило Лазић-Чичко, Благоје Биро и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ „СВЕТИ САВА“

Позориште је основано у Београду 1898. као Врачарско позориште које су водили Димитрије Нишлић и Светолик Ђорђевић. Успешно је гостовало по Србији, приказујући претежно забаван репертоар. Почетком 1900. Миливоје Стојковић безуспешно покушава да обнови рад позоришта.

Чланови: Михајло Петровић-Клипа, Цветко Станковић, Ђорђе Протић, Димитрије Нишлић, Мирко Хаџић, Анка Петровић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ЈЕВТЕ ДУШАНОВИЋА

Основано је 1902. у Земуну и трајало је веома кратко. Било је добро организовано и гостовало је по Војводини. Јевта Душановић је као добар и искусан глумац умео да прилагоди репертоар рађен по новосадском позоришту.

Чланови: Љубомир Мицић-Лала, Лазар Лазаревић, Радомир Павићевић, Ђорђе Протић, Сима Јовановић-Кондурција, Александар Туцаковић, Војислав Турински, Стеван Боди и др.

ПОВЛАШЋЕНО ПОЗОРИШТЕ „ЈОАКИМ ВУЈИЋ“

После балканских ратова, према Уредби Народног позоришта за седиште Повлашћеног позоришта „Јоаким Вујић“ је одређен Крушевац. За управника је од 1912. постављен Коста Делини (Београд, 8. V 1868 – Добој, фебруар 1916) један од најзаслужнијих позоришних стваралаца у нашем позоришту као глумац, редитељ-педагог и управник позоришта. После успешно завршене гимназије у Београду, одлази на студије фармације у Загреб где дебитује на сцени ХЗК 1886. Тада почиње своје глумачко усавршавање: у трупи Михаила Лазића-Стрица (1887-1889), Српском народном позоришту у Новом Саду (1890-1893), ХЗК (1894), одлази у Минхен на дошколовање (1895), потом у трупу Ђуре Протића (1895-1896), Народно позориште у Београду (1896-1897), нишки „Синђелић“ (1898-1899), код Петра Ђирића (1899-1900). Своје популарно позориште „Комичне вечери“ водио је у Београду годину дана (1900-1901). После повратка у Народно позориште у Београду и „Синђелић“, преузима Повлашћено позориште „Јоаким Вујић“. Током Првог светског рата је био наредник у санитетској формацији Ужице дивизије, заробљен је и пребачен у Добој где је умро од тифуса. Био је изразит представник реалистичке глумачке школе, с пуно одмерености, психолошки студиозне улоге.

Чланови: Александар Гавriloviћ, Илија Јовановић, Ђорђе Јовановић, Милојко

Коста Делини

Лешјанин, Михајло Димитријевић, Александар Рашковић, Вукашин Иличић, Милутин Џимић, Душан и Коста Јовановић, Марко Маринковић, Петар Лукић, Војислав Јевтић, Мила Делинић, Љубица Јовановић Рутина, Пава Слуга, Мица Јовановић, Љубинка Ракић, Мица Павковић, Марија Лукић, Катица Јовановић, Лепосава Јовановић, Лепосава Јевтић, Дарinka Милетић, Добрila Џимић.

ПОВЛАШЋЕНО ПОЗОРИШТЕ „ГУНДУЛИЋ“

Основано је 1912. спајањем путујуће дружине Смедеревског позоришта Душана Топаловића и дружине Љубомира Рајичића-Чврге. Центар је био у Крагујевцу, а за гостовања је била одређена источна област Србије.

Чланови: Марија Топаловић, Јулијана Поповић Лазаревић, Мила Анђелковић, Љубица Стефановић, Лепосава Миленковић, Милева Јовановић, Олга Топаловић, Лазар Лазаревић, Никола Миленковић, Драгутин Стевановић-Каплар, Никола Јовановић, Душан Трнокопић, Гаврило Марковић.

ПОВЛАШЋЕНО ПОЗОРИШТЕ „СТЕРИЈА“

Центар позоришта је било у Ваљеву, а управник Драгутин Крсмановић.

Чланови: Вукосава Крсмановић, Савета Стојчевић, Марија Петровић, Анка Стефановић, Вида Бугарски, Милева Крчединац Биро, Ленка Петровић, Ана Пантелић, Душан Раденковић, Душан Животић, Јован Стојчевић, Јован Аритоновић, Милан Огњановић, Драгољуб Ђорђевић, Благоје Биро, Антон Злоковић.

ПОВЛАШЋЕНО ПОЗОРИШТЕ „ТОША ЈОВАНОВИЋ“

Првобитни центар позоришта 1912. је био у Крагујевцу, а од 1914. у Битољу где је настало обласно Градско позориште за јужну област. Дружина је састављена од путујућег позоришта „Тоша Јовановић“ Михаила Лазића.

Чланови: Љуба Лаловић, Раде Савић, Милоје Достанић, Петар Христилић, Јосиф Срдановић, Никола Динић, Станко Колашинац, Јован Геџ, Рада Павићевић, Александар Рашковић, Србољуб Миливојевић, Катица Лазић, Марија Пруговечки, Ана Лаловић, Драга Павићевић, Живка Срдановић, Лела Јосиповић, Милица Динић, Љубица Јовановић Штефи, Стеван Јовановић.

ПОВЛАШЋЕНО ПОЗОРИШТЕ „ТРИФКОВИЋ“

Позориште је настало од појединачних чланова нишког „Синђелића“ и путујућег позоришта „Заједница“ Симе Бунића.

Сима Бунић (Лесковац, 26. II 1882 – Ниш, 13. VI 1914) био је даровит глумац, одличан организатор, предузимљив и цењен од глумаца. Почекео је као помоћник гардеробера у Народном позоришту у Београду (1898-1899), а потом почекео сам да се пробија у позоришном свету. Пошто је завршио молерски занат, радио је као декоративни сликар и реквизитер у позоришту „Србадија“ Димитрија Нишлића (1900-1903), а касније и у другим путујућим позориштима. Притиснут тешким животом путујућег глумца, није успео да развије своје таленте, али је за собом оставилу у сећању декорације пуне живота и топлине, и популарне комаде („Војвода Брана“, „Војвода Глигор“, „Ноћ

Сима Бунић

у харему") и драматизације („Зона Замфирова“, „Горски цар“).

Чланови: Љубица Јовановић Штефи, Лепосава Јовановић, Марија Поповић, Катица Жикић Гинић, Роксандра Бековић Луковић, Добрила Џимић, Катарина Стојадиновић, Љубица Станојевић, Видосава Хет Јовановић, Пера Јовановић, Фран Новаковић, Миодраг Бековић, Стеван Јовановић, Андрија Ђурчић, Зорка Ђурчић, Славко Грданнички, Живојин Станисављевић.

ПАТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ НИКОЛЕ ХАЈДУШКОВИЋА И РАДИВОЈА ДИНУЛОВИЋА (1917-1919)

Основали су га у Старој Пазови 1917. глумац Никола Хајдушковић и редитељ Радивоје Динуловић. Било је добро организовано и активно до почетка 1919, с пробраним репертоаром и солидним глумачким ансамблом. Путовали су по Војводини, Црној Гори, Босни, Херцеговини и Далмацији.

Никола Хајдушковић (Београд, 9. VI 1876 - ?) глумачку каријеру је почeo на нишкој сцени у мелодрамским и карактерним улогама, касније и певачким партијама комада с певањем. Прелази у Бранин „Орфеум“, до Првог светског рата био је члан путујућих позоришта Ђуре Протића, Петра Ђирића, Михаила Марковића-Ере, као и на градским сценама Цетиња, Осијека, Дубровника.

Радивоје Динуловић (Београд, 1. VIII 1879 – Врњаци, 3. VII 1941) је после пет разреда гимназије приступио путујућој трупи Ђуре Протића 1895. У почетку је радио декоративно-техничке послове, сценаристе и играо епизодне улоге, развијајући се постепено и студиозно у успешног глумца, редитеља и организатора. Био је члан Народног позоришта у Београду, НК у Осијеку, Дубровачком позоришту, под окупацијом у Нежидеру, потом НК у Вараждину. Имао је велику улогу у стварању Народног позоришта Моравске бановине, спајањем Градског позоришта у Битољу и Нишу. Аутор је и неколико драматизација познатих домаћих и страних књижевних дела.

Чланови: Фран Новаковић, Влада Кешељевић, Љубомир Мицић, Божидар Шапоњић, Јосип Пани, Милан Оцић, Никола Хајдушковић, Драгутин Левак, Милан Бандић, Светислав Ђуркић, Душан Кременовић, Славка Динуловић, Мицика Хрвојевић, Јелена Кешељевић, Јулка Мицић, Даница Црногорчевић-Новаковић, Милица Бандић, Милица Пани, Ивка Тержанова-Раденковићка.

ПОЗОРИШТЕ УДРУЖЕНИХ ГЛУМАЦА

Основано је од стране Удружења глумаца у Београду али је радило само до 1920. под управом Љубомира Вукомановића.

Чланови: Анђа Аћимовић, Љубица Јовановић-Рутина, Катарина-Каћа Стојадиновић, Косара Рајчевић, Цинта Харитоновић, Мина Вукомановић, Милорад Аћимовић, Милош Рајчевић, Реља Гавriloviћ, Јован Харитновић, Милосав-Мифа Мирковић.

СРПСКО ПОЗОРИШТЕ „ЗАЈЕДНИЦА“

Основали су и водили глумци Душан Кујунџић-Чича и Љуба Вукомановић.

Љубомир-Љуба Вукомановић (Крагујевац, 24. IV 1884 – Београд, 5. X 1932) један од најомиљенијих комичара у унутрашњости. Дебитовао је на сцени у дружини „Срба-

дија" 1903, потом се придружио трупама Драгутина Крсмановића (1903-1905), Љубомира-Кече Перишића (1905-1906), Михаила Лазића-Чичка (1906-1907), Димитрија Гинића – Јована Стојчевића (1908-1909), у трупи „Заједница“ Н. Тодоровића – С. Бунића. (1910-1912). После Првог светског рата водио је путујуће позориште „Заједница“ у периоду од 1919. до 1920, потом се придружио другим професионалним позориштима. Био је ведрог лика, духовит у преображавању, виртуозан у модулацијама гласа, спонтан и динамичан.

Чланови: Анђела Аћимовићка, Љубица Јовановић-Рутина, Косара Марић-Рајчевићка, Јелена Богдановић-Колашиниц, Јелена Јовановићка-Кујунџићка, Ксенија Грујић, Милорад Аћимовић, Милош Рајчевић, Милосав-Мифа Мирковић, Мифа Богдановић, Милан Живковић, Бранко-Дрда Ђорђевић, Срболов Хет и В. Ђурашевић.

ПОЗОРИШТЕ „ГУНДУЛИЋ“ ЉУБОМИРА РАЈИЧИЋА-ЧВРГЕ

Основано је крајем 1918. и радило је до спајања са нишком глумачком трупом 28. августа 1921, после чега се изродило Градско позориште у Нишу под управом Љубомира Рајичића-Чврге. Наступали су у хотелу Таково у Београду и по разним местима Србије. Чинио га је одличан глумачки ансамбл.

Чланови: Марија Д. Милојковићка-Топаловићка, Мица Стефановић-Павковић, Љубица Јовановић-Рутина, Ема Н. Тодоровићка, Марија П. Бајићка, Лепосава Ниншићка, Даринка Барјактаровићка-Тоскићка, Мила Д. Крсмановићка, Љубица Д. Стефановићка, Зорка Харитоновићка, Милица Динићка, Олга Топаловић, Милена Филиповићка, Вида Бугарски, Михаило Пешић, Светозар-Чика Фила Филиповић, Ђура Маџаревић, Милош Зотовић, Љуба Вукомановић, Петар Ланер, Петар Матић, Јован Харитоновић, Драги Стефановић-Каплар, Радован-Раја Бојић, Сима Илић, Драги Петровић, Никола Јовановић и Љубиша Јовановић-старији.

ПУТУЈУЋА ТРУПА ВЛАДЕ ПОПОВИЋА

Трупу је водио Влада Поповић с прекидима у периоду од 1895. до 1900, а од 1901. кратко са Љубомиром Мицићем када су је расформирали у Смедеревској Паланци. Чланови: Лаза Поповић, Гавра Капрић, Петар Христилић, Јевто Стојановић, Милош Бајаловић, Лаза Лазаревић, Јулка Мицић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ БЛАГОЈА БИРОА

Благоје Биро (Алексинац, 20. III 1881 – Сењ, 1959) после два разреда гимназије и столарског заната, ступа на позоришну сцену у трупи Михаила Лазића-Стрица 1898. Његов живот путујућег глумца-чергара је био мукотрпан, али је за глуму имао дар, љубав и стрпљење. Био је подједнако карактеран и комичан глумац, а у младости је тумачио и драмске улоге. До формирања свог путујућег позоришта, градио се и развијао у трупама Мирка Суважића (1898-1899), Петра Крстоношића (од 1899), Миливоја Стојковића (од 1901, 1913-1914), Јаноша Марковића (1904-1907), Михаила Бакића (1907-1911), Драгутина Крсмановића (1912-1913), у интернацији у Нежидеру (1914-1918), Петра Христилића (1918-1922), Градском позоришту у Суботици Ради-воја Динуловића (1922-1923). Позориште које је водио, преuzeо је привремено од

Београдско „Мало Позориште“ Душана Животића (у средини)

Петра Христилића током 1919. и гостовало је по Војводини.

Чланови: Сидонија Сувајцић, Даринка-Барјактаревићка-Тоскићка, Косара Рајчевић, Надежда Првуловић, Милева Крчединац-Биро, Лепа Јосиповић-Христилићка, Вукашин Ивановић, Мане Петровић, Драги Петровић, Вукашин Пешић, Милош Рајчевић, Михаило Сувајцић, Никола Бановић, Милорад Тоскић.

БЕОГРАДСКО „МАЛО ПОЗОРИШТЕ“ ДУШАНА ЖИВОТИЋА

Позориште је радило пуних десет година (1931-1941) у Београду: током седам година у сали хотела „Славија“, три године у „Рибница“, а повремено по Србији. За десет година извело је три хиљаде представа које је видело око седам стотина хиљада гледалаца. Репертоар су чинили углавном француски салонски комади.

Душан Животић (Рипањ, 20. XI 1892 – Нови Сад, 31. VII 1964) један је од најбољих и најпопуларнијих глумаца престонице и Србије између два рата. У осмом разреду гимназије је приступио путујућој трупи Фотија Иличића 1909. Касније је играо код Душана Топаловића, Михаила Лазића-Чичка и Љубомира Рајичића-Чврге (1909-1912). У изгнанству у Бизерти је основао Војничко позориште. После рата је био у Народном позоришту у Београду, а 1921-1922. је основао Градско позориште у Шапцу у којем је био управник и редитељ. Душан Животић је био веома даровит глумац који је тумачио све фахове. У глумачком изразу, красили су га стваралачка машта, креативност, динамичност, висока интелигенција, виртуозност и лепа интуиција на сцени.

Чланови: Љубица Јовановић Рутина, Даринка Тоскић, Видосава Бугарски, Анка Мајценовић, Марија Орловић, Олга Животић, Даница Јоцић, Катарина Ђорђевић, Илија

Јовановић, Тихомир Хаџић, Милорад Тоскић, Реља Гавриловић, Петар Матић, Петар Спајић, Нада Првуловић, Савета Беатовић, Славка Илић Животић, Славка Тошић, Вукосава Фазловски, Мима Предојевић, Ана Качаник Николић, Катарина Игњатовић, Станко Колашинац, Никола Стојановић, Фреди Фазловски, Иван Торђански, Милутин Томић, Витомир Качаник, Миодраг Ковачевић, Сима Јанићијевић, Жарко Митровић, Мирко Симић, Драгутин и Нада Бендерски, Мила Стојадиновић, Марко Ољачић, Христина Митровић и др.

ПОДРИЊСКО ПОВЛАШЋЕНО ПОЗОРИШТЕ

Душан Животић је, укидањем Градског позоришта у Шапцу, по савету Бранислава Нушића, основао Подрињско повлашћено позориште 1922.

Чланови: Љуба Вукмановић, Стојан Живановић, Станко Колашинац, Драгољуб Јовановић, Миодраг Аврамовић, Мара Ланер, Олга Животић, Љубица Јовановић Рутина, Милица Џарка Јовановић, Нада Првуловић, Олга Бабић, Катарина Ђорђевић, Вукосава Фазловски, Никола Јоксимовић, Петар Матић, Петар Ланер, Душан Илкић, Душан Бурза, Петар Спајић, Божидар Андрић, Реља Ђурић, Синиша Раваси, Фреди Фазловски, Александар Радовановић, Реља Гавриловић, Ђојко Глигоријевић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ПЕТРА ХРИСТИЛИЋА

Петар Христилић је водио успешна и боље организована позоришта у неколико етапа: прво је основао 1919. и убрзо је дао под вођство Благоју Бироу, друго је водио од 1921. до 1923, потом треће до 1925. У том периоду, између два светска рата, Христилић се развијао у озбиљног драмског и карактерног глумца и доброг редитеља.

Петар Христилић (Београд, 15. VI 1880 – Венац, на Фр. Гори, 8. VIII 1937) после три разреда гимназије, дебитује у путујућем позоришту Владе Поповића у Смедереву 1897. Путовао је као члан разних дружина и био члан позоришта: Ђуре Протића (1898-1899), Петра Крстоношића (1899-1900), у нишком „Синђелићу“ (1901-1906) и трупи Петра Ђирића, у Народном позоришту у Београду (1907-1910), у „Трифковићу“ Симе Бунића (1912), „Тоши Јовановићу“ (1913). После рата је водио Хумористичко позориште (1918-1921), потом био члан Народног позоришта у Скопљу (1921-1922), Лесковцу (1927-1928), Београду (1930-1931) и Српском народном позоришту у Новом Саду (1931-1932, 1934-1935). Красили су га правилна дикција, дубок глас, био је даровит и интелигентан, за креације на највишем уметничком нивоу.

Чланови: Лепосава Христилић, Вида Бугарски, Радмила Јоксимовић, Лепосава Коларовић, Олга Илић, Мара Ланер, Сидонија Сувајић, Милица Џарка Јовановић, Петар Ланер, Славко Богојевић, Никола Смедеревац, Фреди Фазловски, Братољуб Глигоријевић, Петар Милосављевић, Јован Танић и др.

ТИМОЧКО ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ НИКОЛЕ ЈОКСИМОВИЋА

После гостовања у Јагодини децембра 1925. Никола Јоксимовић је преузео управу Тимочког повлашћеног позоришта Петра Христилића и назвао га Тимочко косовско повлашћено позориште. Водио га је до 1941.

Петар Христилић

Никола Јоксимовић (Београд, 8. IX 1884 – Београд, 5. IX 1941) је после два разреда гимназије и школе сликања код академског сликара Ристе Вукановића, радио кратко време као молер. Дебитовао је у „Србадији“ 1904. После Солунског фронта, приступио је Народном позоришту у Београду, затим код Душана Животића (1922-1923), Петра Христилића (1923), у Градском повлашћеном позоришту у Нишу (1923-1925), од 1925. до пензионисања у удружењу глумаца. Тумачио је највише карактерне улоге и, због добrog баритона, играо је у комадима с певањем.

Чланови: Анка Мајценовић, Сидонија Сувајцић, Радмила Јоксимовић, Милица Џарка Јовановић, Вукосава Фазловски, Спаса Торђански, Славка Тошић, Ружица Тодић, Михајло Сувајцић, Никола Јоксимовић, Србољуб Хет, Иван Торђански, Петар Алексић (Петре Прличко), Јован Танић, Павле Богатинчевић, Душан Станојевић, Драгутин Тодић и др.

ПОЗОРИШТЕ УДРУЖЕНИХ ГЛУМАЦА

Током 1925. Позориште удруженih глумаца за Стару Србију, Македонију и Црну Гору водили су Драгиша Петровић и Никола Јоксимовић.

Чланови: Лела Христилић, Радмила Јоксимовић, Стана Петровић, Даринка Тоскић, Вида Бугарски, Олга Тодоровић, Драгиша Петровић, Петар Христилић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ПОД УПРАВОМ ЖИВОЈИНА ВУЧКОВИЋА

Позориште је радило у периоду од 1928. до 1933. Основао га је Живојин Вучковић (Свилајнац, 7. VIII 1896 – Ниш, 1944) који је, после четири разреда гимназије и геодетске школе, дебитовао на сцени „Орфеума“ Бране Цветковића 1920. Био је члан путујуће дружине Михаила Лазића-Чичка (1922-1925), Николе Јоксимовића (1925-1928), Градског позоришта у Битољу (1928-1929) и Народног позоришта у Нишу (1933-1944). Остварио је једноставан и природан глумачки израз, непосредан у карактерним и комичним улогама, а нарочито у комадима с певањем као добар пеоч-баритон.

Чланови: Катарина Анђелковић, Нада Првуловић, Анка Мајценовић, Љубица Красић Левак, Јелена Колашинац, Наташа Нешовић, Мима Предојевић, Витомир Качаник, Никола Стојановић, Миодраг Ковачевић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИЛОША МИШЕ МИЛОШЕВИЋА

Милош Милошевић је водио путујуће позориште од 1927. до марта 1928. Једномесечно вођство августа 1929. преузима члан трупе Иван Торђански, када га поново преузима Милошевић до 1932.

Чланови: Сидонија Сувајцић, Мила Злоковић, Нада Првуловић, Вида Бугарски, Савета Беатовић, Иван Торђански, Јован Танић, Сафет Пашалић, Лела Христилић и др.

БЕОГРАДСКО ВРАЧАРСКО ПОЗОРИШТЕ

Београдско врачарско позориште је 1933. као путујуће основао Петар Милосављевић (Ниш, 25. VIII 1903 – Београд, 8. I 1973) по природи даровит и интелигентан глумач и редитељ. Први пут је ступио на сцену после три разреда гимназије у дружини

„Гундулић“ 1921. где је остао до 1924. Радио је с бројним редитељима у различитим путујућим и професионалним позориштима у којима се изградио у доброг, вештог и изражайно разноврсног карактерног и комичног глумца. Свој стваралачки век је провео у дружини Петра Христилића (1924-1925), у Бранином „Орфеуму“ (1926-1929), Народном позоришту у Београду (1929), Народном позоришту у Нишу (1930-1932), Градском позоришту у Пожаревцу (1932-1933), Српском народном позоришту у Новом Саду (1933-1934), Народном позоришту Дунавске бановине (1936-1940).

Чланови: Христина Христилић, Милка Крсмановић, Љубица Рутина, Милица Бандић, Наташа Нешовић, Нада Урбан, Дана Јоцић, Милутин Мирковић, Мила Оцић, Павле Штол, Никола Смедеревац, Александар Ђорђевић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ СТОЈАНА ЖИВАНОВИЋА

Позориште је током свог рада у периоду од 1929. до 1931. наступало по Србији, Босни, Хрватској и Војводини под разним именима: Народно позориште, Повлашћено казалиште, Повлашћено казалиште удруженih глумаца.

Стојан Живановић (Крагујевац, 17. VI 1887 – Београд, 28. XI 1959) глумачку каријеру је провео углавном као путујући глумац. Дебитовао је у трупи Фотија Иличића 1908, потом је играо у „Синђелићу“ 1909, Српском народном позоришту у Новом Саду 1909-1911, код Душана Топаловића 1912-1913, „Гундулићу“ и Градском позоришту у Битољу од 1913. У глумачком изразу припадао је старој школи драмске патетике, али је био искрен и осећајан.

Чланови: Видосава Бугарски, Нада Првуловић, Станка Живановић, Кaja Анђелковић, Евина Данити, Марија Танић, Илија Јовановић, Сафет Пашалић, Бора Данити, Есад Казазовић, Драгољуб Анђелковић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИЛУТИНА МАРКОВИЋА

Путујуће позориште Милутине Марковића је било активно од 1931. до 1933.

Чланови: Сидонија Сувајцић, Милка Крсмановић, Христина Христилић, Славка Тошић, Михајло Сувајцић, Петар Алексић (Петре Прличко), Витомир Качаник, Милан Тошић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ МИЛУТИНА Ф. ТОМИЋА

Позориште је било активно од 1931. до 1932. Милутин Ф. Томић (21. VI 1903 – 1941) после гимназије и абитуријентског курса, приступио је путујућем позоришту Николе Јоксимовића 1925. Искуство као реалистичан глумац стицао је у: Градском позоришту у Лесковцу (1927-1928), „Боровом парку“ Мике Ристића (1928-1929), путујућем позоришту Душана Животића (1929-1930), Малом позоришту (1934-1935), Народном позоришту у Скопљу (1936-1937) и Народном позоришту Дунавске бановине (од 1937).

Чланови: Драгиња Павићевић, Катарина Бунић, Јелена Томић, РадивојеMariћ и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ РОБЕРТА-МАТЕКА МАТИЈЕВИЋА

Од неколико позоришних трупа које је оснивао, најзначајније иницијативе су веза-

не за период од 1927. до 1928. када је трупа гостовала по Србији, док Матијевић није постао управник Градског позоришта у Битољу. Током 1933. и 1934. његова трупа је гостовала само у Хрватској.

Роберт-Матек Матијевић (Врепац код Госпића, 22. II 1888 – Загреб, 1947) завршио је два разреда гимназије и драмску школу у Бечу. Дебитује 1906. у Градском позоришту у Шапцу. Развија се у глумца непосредног и емотивног у изразу, правилне дикције, атлетске појаве. Искуство је стицао код Николе Хајдуковића 1909-1911, Миливоја-Мике Стојковића 1919-1921, Српском народном позоришту у Новом Саду 1921-1922, Народном казалишту у Осијеку од 1922, Народном позоришту у Сарајеву од 1924, Градском позоришту у Битољу као управник, глумац и редитељ 1928-1929, у путујућој дружини Милутину Ф. Томића од 1931. Кратко време је био управник Градског позоришта у Нишу.

Чланови: Нада Првуловић, Ружица Тодић, Катарина Анђелковић, Радомир Павићевић, Павле Штол, Миодраг Ковачевић, Драгутин Тодић, Душан Станојевић, Катарина Бунић, Вукосава Фазловски, Фреди Фазловски, Евица Данити, Благоје Биро, Милутин Мирковић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ НИКОЛЕ ДИНИЋА

Позориште је било активно од 1933. до 1935. Никола Динић га је основао са Станојем Душановићем и Добривојем Раденковићем у Београду.

Никола Динић (Параћин, 2. XII 1884 – Ниш, 8. X 1945) био је одличан глумац и редитељ, ослобађао се шаблонске режије, био успешан организатор и управник позоришта. Дебитовао је у „Србадији“ Димитрија Нишлића 1901. Стварао је четрдесетак година у друштвима „Свети Сава“ Миливоја-Мике Стојковића (1901-1902), „Слози“ Јована-Јоце Стојчевића (1903-1904), нишком „Синђелићу“ (1904), код Бране Цветковића (1905-1906), Љубомира Рајичића-Чврге (1907-1908), Петра Ђирића (1909-1911), „Гундулићу“ (1912), „Тоши Јовановићу“ под управом Михаила Лазића (1912-1914). После рата је био члан професионалних позоришта. Као глумац се остварио у различитим улогама, био је динамичан, природан, рељефан у карактеризацији ликова, један од најбољих у периоду између два рата. Био је такође вешт у декорацији сцена, која је увек деловала складно и једноставно.

Чланови: Милица Динић, Рахела Ферари, Наташа Нешовић, Илинка Душановић, Ружица Тодић, Станоје Душановић, Драгутин Левак, Павле Штол, Драгутин Тодић, Нада Првуловић, Мира Тодоровић, Мирко Симић, Илија Конфино, Миленко Стојадиновић и др.

ПОВЛАШЋЕНО ПОЗОРИШТЕ „ПРОГРЕС“

Позориште је водио Бора Данити у периоду од 1935. до 1936. гостујући највише по Хрватској.

Чланови: Наташа Нешовић, Нада Првуловић, Славка Тошић, Каја Анђелковић, Нада Бендерски, Вукосава Фазловски, Евица Данити, Благоје Биро, Бора Данити, Фреди Фазловски, Драгутин Бендерски, Милан Тошић и др.

ПОВЛАШЋЕНО ПОЗОРИШТЕ „БЕОГРАДСКА КОМЕДИЈА“

Управник Добрица Раденковић је основао путујуће позориште које је радило у периоду од 1935. до 1936.

Добривоје-Добрица Раденковић (Шиљеговац, Крушевац, 15. V 1894 – Београд, 12. I 1956) брат глумца Душана Раденковића, истичао се у карактерним улогама као глумац и као редитељ и одличан организатор. После четири разреда гимназије и по-дофицирске школе, ступио је на сцену у Повлашћеном позоришту „Тоша Јовановић“ 1912. У млађим годинама је глумио националне хероје са заносом и осећајно, лепом дикцијом и одмереним гестом. Придружио се разним дружинама и позориштима: Пере Јовановића (1919), Народном позоришту у Сарајеву (1920-1921), Српском народном позоришту у Новом Саду (1921-1922), Народном позоришту у Скопљу (1923-1930, 1935-1936), Народном позоришту Врбаске бановине (1930-1933) и Народном позоришту у Београду (1937-1941).

Чланови: Цинта Харитоновић, Ксенија Грујић, Христина Митровић, Сафет Пашалић, Сима Јанићијевић, Јован Харитоновић, Станко Буханац, Димитрије Влајић, Александар Ђорђевић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ СВЕТОЗАРА-ТОЗЕ ЦВЕТКОВИЋА

Светозар-Тоза Цветковић (Ниш, 1904 – 1944) је позориштем почeo да сe бави аматерски као машинобравар у радничком КУД „Јадран“ у Нишу. Тумачио је претежно карактерне улоге и због лепог баритона, играо у комадима с певњем. Убрзо је постао редитељ и уметнички руководилац КУД-а и од његових талентованих чланова и професионалних глумаца основао је путујуће позориште. Обилазили су Србију у време док је позориште радило с прекидима од 1934. до 1943.

Чланови: Христина Христилић, Нада Прволовић, Вукосава Фазловски, Томанија Ђуричко, Катарина Игњатовић, Славка Тошић, Ружица Цветковић, Милан Тошић, Жарко Митровић, Фреди Фазловски, Миленко Стојадиновић и др.

ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ПЕРИЦЕ АЛЕКСИЋА – ПЕТРЕ ПРЛИЧКА

Петре Прличко је 1930. основао позориште „Плава птица“ које је већ наредне године променило име у „Повлашћено вардарско путујуће позориште“ (под управом Перице Р. Алексића Велешанца) и гостује по Србији, Босни, Далмацији и ужој Хрватској. Прешавши у Македонију, где је позориште било веома популарно, мења му име у „Боем“. У националном репертоару свој значај је учврстило представом „Македонска крвава свадба“ Војдана Чернодринског. Када је 1940. прешао у Народно позориште у Скопљу, управу путујућег позоришта предао је Ивану Торђанском.

Чланови: Нада Прволовић, Милка Крсмановић, Христина Христилић, Мара Ланер, Милош Милошевић, Петар Ланер, Мифа Богдановић, Павле Вугринац, Божидар Пајкић, Димче Трајковски, Предраг Дишљенковић, Блашко Дишљенковић, Спаса Торђански, Славка Тошић, Жарко Митровић, Бане Станојевић, Станко Буханац и др.

ЛИТЕРАТУРА

1. Малетић, Ђорђе, *Грађа за историју Српског народног позоришта у Београду*, Чупићева задужбина, Београд, 1884.
2. Крстоношић, Петар, *Просветни надничари*, Нови Сад 1907.
3. Годишњак Краљевског српског Народног позоришта 1912–1913, Београд 1913.
4. Чекић, Милутин, *Позоришно питање*, Нови Сад 1926.
5. Стојковић, Боривоје С., *Историја српског позоришта (1833-1936)*, Ниш 1936.
6. Грол, Милан, *Из предратне Србије*, СКЗ, Београд 1939.
7. Грол, Милан, *Из позоришта предратне Србије*, СКЗ, Београд 1952.
8. Томандл, Миховил, *Српско народно позориште (1861-1981)*, Матица српска, Нови Сад 1954.
9. Петровић, Живојин, „Пет писама Фотија Иличића“, *Зборник Музеја позоришне уметности Србије I*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1962.
10. Цветковић, Сава В., „О позоришним зградама старог Београда 1841-1869.“, *Зборник Музеја позоришне уметности Србије I*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1962.
11. Поповић, Богдан, *Естетички списи*, СКЗ, Београд 1963, 156.
12. Кулуңџић, Јосип, *Фрагменти о театру*, Стеријино позорје, Нови Сад 1965.
13. Ковијанић, др Гаврило, *Грађа Архива Србије о Народном позоришту у Београду (1835-1914)*, Архив Србије, Београд 1971.
14. Стојимировић-Јовановић, Милан, *Силуете старог Београда*, Београд 1971.
15. Лешић, др Јосип, „Путујуће позориште Фотија Ж. Иличића у Босни и Херцеговини (1873-1909)“, *Театрон*, бр. 1, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1974.
16. Јанић, Синиша, „Српско позориште 1857-1868“, *Театрон*, бр. 4, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1975.
17. Стојковић, Боривоје С., „Српска путујућа позоришта од краја XIX века до Првог светског рата“, *Театрон*, бр. 4, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1975.
18. Гавански, Ђорђе, „Путујуће позоришне трупе у Новом Саду“, *Вести Музеја града Новог Сада* (часопис), Музеј града Новог Сада, Нови Сад 1971-1976.
19. Стојковић, Боривоје С., *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1979.
20. Јанић, Синиша, Боривоје С. Стојковић, „Нишко позориште 1887-1944“, *Театрон*, бр. 30/1/2, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1981.
21. Милановић, др Олга, *Београдска сценографија и костимографија (1868-1941)*, Музеј позоришне уметности Србије, Универзитет уметности у Београду, Београд 1983.

22. Јанић, Синиша, „Сима Лукин Лазић, глумац и писац; Писма из путујућих позоришта 1883-1885.“, Театрон, бр. 45/6, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1984.
23. Петровић, Верослава, „Збирка рукописа драмских дела из Архива Музеја позоришне уметности Србије“, Театрон, бр. 45/6, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1984.
24. Ковачек, Божидар, „Почеци прве јужнословенске професионалне дружине: поводом 150-годишњица“, Зборник Матице српске за сценске уметности и музику (часопис), Матица српска, Нови Сад 1987.
25. Глишић, Боривоје, Жива уметност глуме, Театрон, бр. 56/57/58, 1987.
26. Ђурић-Замоло, др Дивна, Хотели и кафане XIX века у Београду, Музеј града Београда, Београд 1988.
27. Мисаиловић, др Миленко, Драматургија костимографије, Стеријино позорје, Нови Сад 1990.
28. Животић, Душан, Моје успомене, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1992.
29. Група аутора, Путујуће позоришне дружине у Срба до 1944. године, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 1993.
30. Мирковић, Милосав, „Путујући глумци, балада безимених“, Театрон, бр. 81/82/83, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1993.
31. Радисављевић, Марислав, „Нишка школа глуме и ауторежије“, Театрон, бр. 81/82/83, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1993.
32. Ђурђевић, Ђорђе, „Трагом српске драме и позоришта (4)“, Позоришни летопис, Театрон, бр. 98, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1997.
33. Црвенчанин, Вера, Динуловићи, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 1997.
34. Грол, Милан, Из позоришта преткумановске Србије, Народно позориште, Београд 2004.
35. Марјановић, др Петар, Мала историја српског позоришта XIII–XXI век, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 2005.
36. Јовановић, Зоран Т., Позоришно дело Милана Грола, Матица српска, Нови Сад 2011.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Трговачки гласник, бр. 28, 1896.
Позориште, бр. 12, 1897.
Позориште, бр. 14, 1897.
Оглас за склапање ангажмана , Позориште, Нови Сад, бр. 7, 1901.
Драгомир Јанковић, „Наша путничка позоришна друштва“, СКГ, св. 12, 1905.
„Позоришни закон и путујући глумци“, Мали журнал, 1909.
Ново време, 7. V 1911.
Драгомир Т. Поповић, „Глума“, св. 5, март 1922.
Политичка историја, III, 1924, н.д., 36.
Никола Јовановић, Глумачка реч, бр. 1, 1. III 1935.
Т. Њежић, „Боемски дух рођен је из сиромаштва“, Блици, Београд, 21. V 2007.

Коларац (1906-1908)

ПОПИС ЕКСПОНата ИЗЛОЖБЕ

„Скитничка конфузија“, Позориште Јована Кнежевића, 16. јун 1862. (плакат)

Признаница Лазара Лугумерског да је примио плату, Земун, 1868.

Молба Светислава и Маре Динуловић управи Српског народног позоришта у Новом Саду да их прими у чланство, 1880.

Извештај управника Д. Петровића да је Светислав Динуловић изменио текст на представи „Девојачка клетва“ и упутио двосмислену реченицу Зорки Тодосићки: Придржи ми Ружо док ти метем, 21. децембар 1898.

Путујућа трупа Драгутина-Гуте Јовановића (две фотографије)

Путујућа трупа Драгутина-Гуте Јовановића, Шабац, 1886. (фотографија)

Уверење о владању Драгутина Јовановића за време гостовања у Шапцу, 1886.

Дозвола за рад Драгутина Јовановића у Котору, 1891.

Молба Драгутина Јовановића упућена Високој Краљ. Земаљској Влади у Загребу за давање представа у Хрватској и Славонији, 1893.

Облигација Душана Ликића, 1890.

Потврда да је Душан Ликић поново враћен на шаптачку дужност у Народном позоришту у Београду, 1893.

Путујуће позориште Михаила Лазића-Стрица (фотографија)

„Зла жена“, Српско позориште, управник Михаило Лазић, 21. април 1896. (рукомписан плакат)

Путни трошкови путујућег позоришта Павла-Паје Степића од Суботице до Бечкерека, 4. јун 1896.

Молба групе глумаца да им се одобри играње представе у корист Ђорђа Протића, 1904.

Ђорђе и Јелена Протић (фотографија)

„Марија, кћи пуковније“, Позориште „Србадија“, управник Д. Нишлић, 1905. (плакат)

Путујуће глумице из дружине Михаила Бакића почетком XX века (фотографија)

Молба управи Народног позоришта у Београду да одобри Михајлу Рисантијевићу да са једном групом млађих глумаца, за време позоришних ферија, даје представе у Аранђеловцу, 1907.

Гостовање Милорада Гавrilovića, члана Народног позоришта у Београду 1908. у Нишу у позоришту „Синђелић“. (фотографија)

„Весело позориште“ Михаила Бакића: Мара Наумовић и Љубинка Ракићева, путујуће глумице из Бакићеве трупе, око 1910. (фотографија)

Путујуће позориште Михаила Бакића, Ђуприја, око 1912. (фотографија)

Путујуће позориште Михаила-Ере Марковића у Мостару око 1910. (фотографија)

Путујуће позориште Душана Топаловића, Крагујевац, 1911. (фотографија)

Глумци путујућег позоришта Душана Топаловића током гостовања у Краљеву, 5. новембра 1911: (слева) Љуба Петровић, кројач из Краљева и пријатељ глумаца и глумци – Реља Гавриловић, Никола Јовановић и Душан Животић. (фотографија)

Путујуће позориште Драгутина Крсмановића, 1911-1913. (фотографија)

Чланови Српског позоришта „Заједница“ Симе Бунића, Ваљево (фотографија)

Српско позориште „Заједница“ Симе Бунића, Ваљево: Каја Бунић и Јованка Краснић (фотографија)

Сима Бунић, управник Повлашћеног позоришта „Трифковић“ – портрет (фотографија)

Сима Бунић, Драгољуб Гошић и Јосиф Срдановић (фотографија)

„Лазарево вакрсење“, Повлашћено позориште „Трифковић“, 6. јул 1914. (плакат)

Путујуће позориште „Јоаким Вуjiћ“: Џарка Јовановић и Љубинка Ракић, 12. септембар 1916. (фотографија)

Коста Делини (други слева) у друштву бугарских глумаца у Софији (фотографија)

Коста Делини, управник Повлашћеног позоришта „Јоаким Вуjiћ“ – портрет (две фотографије)

Коста Делини са супругом Милом Делини, Крушевац, 1912. (фотографија)

Путујуће позориште „Јоаким Вуjiћ“ под управом Косте Делинија у Врњачкој бањи 1914. где су се затекли два дана пред анексију Босне и Херцеговине. (фотографија)

Радивоје Динуловић, управник путујућег позоришта (1917-1919) – портрет (фотографија)

Путујуће позориште Михаила Лазића на гостовању у Врњачкој бањи (две фотографије)

Позоришна дружина Михаила С. Лазића у Врњачкој бањи, 1909. (фотографија)

Путујуће позориште Михаила Лазића на гостовању у Врњачкој бањи, око 1911. (фотографија)

Путујуће позориште Михаила Лазића по повратку из Солуна у Охрид, 1919. (фотографија)

„Коштана“, Повлашћено позориште „Тоша Јовановић“, управник Михаило Лазић, 13. март 1919. (плакат)

Подрињско повлашћено позориште под управом Душана Животића, са Душаном Раденковићем као гостом (фотографија)

Душан Животић, управник Подрињског повлашћеног позориште 1922. – портрет (две фотографије)

Душан Животић с групом глумаца који су почели каријере пре Првог светског рата (фотографија)

Глумци Подрињског повлашћеног позоришта, 1924. (фотографија)

Душан Животић на турнеји с глумцима Подрињског путујућег позоришта (фотографија)

Душан Животић с два глумца из свог позоришта (фотографија)

Путујуће позориште Михаила Лазића (фотографија)

Путујуће позориште Михаила Лазића: Милорад Петровић са женом, Катица Лазић, Љубица Јовановић и Штефика Јовановић, Врњачка бања, 1925. (фотографија)

Ансамбла Путујућег позориште Михаила Лазића са Жанком Стокић као гостом, Крушевица, 1928. (фотографија)

Путујуће позориште Михаила Лазића: Љубиша Јовановић, Штефика Јовановић и Никола Динић (фотографија)

Ансамбл Позоришта Љубомира Рајичића-Чврге испред воза (фотографија)

Позориште Љубомира Рајичића-Чврге у Нишкој бањи, 1923. (фотографија)

Позориште Љубомира Рајичића-Чврге: (слева) Љубомир Рајичић-Чврга, Димитрије Спасић, ?, Витомир Богић, Деса Марковић, Љубиша Филиповић и Милан Марковић-Баћа (фотографија)

Позориште Љубомира Рајичића-Чврге (фотографија)

Љубомир Рајичић-Чврга, управник путујућег позоришта (1897-1903) и позоришта „Гундулић“ (1904-1912) – портрет (фотографија)

„Имате ли што за царину?“, Нишко градско повлашћено позориште, управник Љубомир Рајичић-Чврга, 21. октобар 1930. (плакат)

Трупа Тимочко-косовског повлашћеног позоришта – сцена из првог чина „Хасанагинице“, Велес, 1929. (фотографија)

Петар Христилић, управник путујућег позоришта (1919-1925) – портрет (фотографија)

„Хасанагиница“, „Бој на Косову“, Државом повлашћено позориште, управник Петар Христилић, 6. јул 1930. (плакат)

Славка Илић Животић као Бенгалина у комедији „Мадам Монгоден“ на сцени Београдског Малог позоришта (фотографија)

Исечак из новина о гостовању позоришта Душана Животића: „Наше најпознатије путујуће позориште игра овог лета опет у Београду“ (фотографија)

Београдско „Мало позориште“: ансамбл представе „Код Белог коња“, 1931. (две фотографије)

Сцена из комедије „Верни Макс“ у Животићевом београдском „Малом позоришту“ (фотографија)

Глумице београдског „Малог позоришта“: Кaja Ђорђевић, Милица-Цица Јашекова и Вида-Вики Пешић, 1932. (фотографија)

Глумци београдског „Малог позоришта“ на читаћој проби комада „Чича Мартин Амалин“, 1935. (фотографија)

Мима Предојевић (лево), Дујам Биљуш и Славка Животић на гостовању београдског „Малог позоришта“ у Новом Саду, 1936. (фотографија)

Путујуће позориште „Боем“: Добрица Милутиновић на гостовању, Јагодина, 1935. (фотографија)

„Ајшин севдах“, Београдско врачарско позориште, управник Петар Милосављевић, 12.

март 1933. (плакат)

„Кад циганка љуби”, Државом повлашћено позориште, 25. октобар 1938. (плакат)

Ансамбл Путујућег позориште Светозара Цветковића (фотографија)

Путујуће позориште Светозара Цветковића: Завршна сцена из комада „Јованча Мераклија” Д. Цветковића, на импровизованој сцени на селу, 1938. (фотографија)

Путујуће позориште Светозара Цветковића: Сцена пред кафаном из комада „Јованча Мераклија” Д. Цветковића, Неготин, 1939. (фотографија)

Перица Алексић- Петре Прличко, управник путујућег позоришта „Боем” – портрет (фотографија)

„Хохштаплерска посла”, Државом повлашћено народно позориште, управник Перица Алексић – Петре Прличко (плакат)

„Ђидо”, Државом повлашћено позориште, управник Перица Алексић – Петре Прличко, б. август 1938. (плакат)

Путујуће глумице: Мила Микић Величковић и Деса Марковић – сестре, кћери Радивоја Динуловића (фотографија)

Путујуће глумице: Милева Марковић и Гина Ђорђевић (фотографија)

Путујући глумци: Милутин Џимић (стоји), Љубица Јовановић (прва с лева, седи) (фотографија)

Милош Обреновић и Јосиф Срдановић (фотографија)

Јован Јеремић и Милутин Џимић (фотографија)

Љуба Вукомановић и његова жена Софија-Тута Барбуловић Вукомановић (фотографија)

Богобој Руцовић и Олга Илић (фотографија)

Чланови Путујуће позориште Николе Хајдушковића и Радивоја Динуловића: Предраг Динуловић, Мила Микић-Величковић, Шаца Микић и Деса Марковић (фотографија)

Дописна карта „Госпођици Љубици Јовановићево, чланици позоришта „Синђелић”, Ниш” – За успомену, Ђока (Иван Динуловић и Ђока Јовановић) (фотографија)

Гинићева кафана (фотографија)

Енглеска краљица (фотографија)

Хотел „Код Јелена“ (фотографија)

„Српска круна“ (фотографија)

„Кнежева пивара“ (фотографија)

Ресторација и пивница „Загреб“ (фотографија)

Хотел „Париз“ (фотографија)

Хотел „Славија“ (фотографија)

Унутрашњост кафане „Три шешира“ (фотографија)

Кафана „Гинић“ у Београду

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

792.077(497.11)"18/19"

МИЛОШЕВИЋ, Александра, 1972-
Путујућа позоришта у Србији од друге
половине XIX века до 1945. / аутор изложбе
и каталога Александра Милошевић. - Београд :
Музеј позоришне уметности Србије, 2014
(Београд : Службени гласник). - 72 стр. :
илустр. ; 23 см

Тираж 400. - Попис експоната изложбе: стр.
67-70. - Библиографија: стр. 64-66. -
Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-80629-76-6

а) Путујуће позориште - Србија - 19в-20в
COBISS.SR-ID 209679372

